

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Kärol Pass

EMOTSIOONIDE JA HOIAKUTE TUVASTAMINE 1989. JA 1993. AASTA
TEISMELISTE ELULUGUDES

Bakalaureusetöö

Juhendajad professor Renate Pajusalu ja PhD Triinu Ojamaa

TARTU 2026

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrektselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kärol Pass

Lühikokkuvõte

Käesolevas töös analüüsin teismeliste kooliõpilaste elulugusid, mis on Eesti Kultuuriloolisele Arhiivile saadetud siirdeaja algusjärgul, 1989.–1993. aastal toimunud kogumiskampaania raames. Uurimismaterjali moodustavad 1989. ja 1993. aasta elulood, kokku 114 elulugu. Aastatel 1989 ja 1993 kirjutatud tekstid on valitud eesmärgiga esile tuua võimalikke erinevusi enne ja pärast iseseisvuse taastamist kirjutatud elulugude tonaalsuses. Uurimistöö eesmärk on emotsioonide ja hoiakute väljendamise tuvastamine teismeliste elulugudes. Selleks kasutan teksti sisulist märgendamist ja automaatse tonaalsusanalüüsi teostamiseks keelemudelit EstBERT. Töö täidab lünka emotsioonide ja hoiakute automaatse tuvastamise osas, et edasiste uurimuste käigus oleks võimalik kohandada keelemudeli abil teostatavat tonaalsusanalüüsi suurandmete analüüsimiseks. Automaatse tonaalsusanalüüsi käigus väljastab keelemudel EstBERT hinnangu (positiivne, negatiivne või neutraalne) märgendatud teksti kohta, mille andsin keelemudelile analüüsimiseks. Töö käigus hindan märgendatud teksti ka ise ja võrdlen EstBERTilt saadud hinnanguid enda hinnangutega. Selgitan grammatilisi eripärasid, mis tõenäolisimalt mõjutavad mind tonaalsusele antud hinnangute andmisel.

Siirdeaja algusjärgul leidsid aset järgmised sündmused: avalikustamine, fosforiidisõda, IME kontseptsiooni väljakuulutamine, öölaulupeod, suveräänsusdeklaratsiooni väljakuulutamine, Balti kett, iseseisvuse taastamine, põllumajandusreform ja rahareform. Uurimistöö näitas, et need sündmused kajastuvad elulugudes, kuid autorid pigem vihjavad nendele konkreetset sündmust nimetamata. Tööst selgub, et keelemudelit EstBERT on võimalik rakendada elulugude automaatse tonaalsuse määramiseks. Siiski on keelemudel mõnel juhul veel ebajärjekindel ja vajab edasist treenimist. Grammatiliste eripärade analüüs näitas, et sündmuste puhul, mida kirjutajad on kogenud, väljendavad nad oma emotsioone ja hoiakuid. Sündmuste puhul, mida autorid pole läbi elanud, ei viita nad vanemate räägitule, vaid kirjutavad justkui omaenda teadmistest ega väljenda oma emotsioone ja hoiakuid.

Võtmesõnad: elulugu, emotsioonid ja hoiakud, temaatiline märgendamine, tonaalsusanalüüs

Sisukord

Sissejuhatus.....	6
1. Teoreetilised lähtekohad	8
1.1. Sentimendi- ehk tonaalsusanalüüs	8
1.2. Emotsioonide väljendamine keeles.....	8
1.3. Elulugude kirjutamise ajastutaust	10
2. Materjal	13
3. Meetod	14
3.1. Teksti ettevalmistamine.....	14
3.2. Märgendamine	14
3.2.1. Formaalsete märgendüksuste märgendamine	14
3.2.2. Näiliselt formaalsete märgendüksuste märgendamine.....	15
3.2.3. Sisuliste märgendüksuste märgendamine	15
3.3. Märgendatud teksti analüüsietapid	16
4. Elulootekstides sisalduvad sündmused ja nendega kaasnevad olud	17
4.1. Sündmused ja olude liigitus	17
4.2. Statistilisi tähelepanekuid	19
4.3. Sündmusega kaasnenud olu: avalikustamine.....	20
4.3.1. Avalikustamise alamkategoriate esinemus 1989. aasta elulootekstides.....	21
4.3.2. Avalikustamise alamkategoriate esinemus 1993. aasta elulootekstides.....	22
4.3.3. Kattuvad avalikustamise alamkategoriad 1989. ja 1993. aasta elulootekstides.....	22
5. Sentimendi- ehk tonaalsusanalüüs	22
5.1. EstBERTi hinnangud.....	22
5.2. Inimhinnangud	23

5.3. EstBERTi hinnangute ja inimhinnangute võrdlus.....	24
6. Järeldusi tonaalsusanalüüsi tulemuste kohta.....	26
7. Grammatiliste eripärade analüüs.....	27
7.1. Iseseisvuse taastamine	27
7.2. Ristimine	31
7.3. Saksa sõjavägi.....	33
7.4. Küüditamine.....	35
8. Järeldusi grammatiliste eripärade kohta.....	38
Kokkuvõte.....	40
Kirjandus.....	42
Identifying emotions and attitudes in the biographies of teenagers in 1989 and 1993. Summary	44
Lisad.....	44
Tabel 1. Märkendüksused sündmustega kaasnenud olude kohta.....	44
Tabel 2. Sündmusega kaasnenud olude automaathinnangu ja inimhinnangu tulemused.	53
Tabel 3. Emotsioonisõnad sündmusega kaasnenud olude märkendüksustes.....	63

Sissejuhatus

Elulood pakuvad väärtuslikku uurimisainest inimeste emotsioonide ja hoiakute väljendusviiside analüüsimiseks. Siirdeaja algusjärgu (1989–1993) teismeliste elulugusid on varasemalt käsitlenud Triinu Ojamaa ja Hanna Saare (2025) struktuuriuurimus, mis näitas, et autorite elus ja lisaks ka Eestis laiemalt aset leidnud sündmustest kirjutamisel väljendavad autorid oma emotsioone ja hoiakuid. Peamised emotsioonid, mis elulugudes esinevad, on mure ja rõõm. Autorid väljendavad muret vaesuse, looduse reostamise, lähedaste haiguste ja hirmudega seoses. Rõõm tuleb esile suhetest sõprade või vanematega, headest hinnetest, kingitustest ja armumisest kirjutades. Mure ja rõõmu esinemine teismeliste elulugudes tuleneb eeldatavasti üleskutsest „Eestimaa elulood“, milles esitati kirjutajale küsimus „Mis on sulle elus rõõmu, mis muret toonud?“. Elulugudes sisalduvad hoiakud on seotud noor olemise, isamaalisuse, kellessegi või millessegi uskumise ja teiste rahvustega. (Ojamaa & Saare 2025: 40–43, 47)

Minu töö materjali moodustavad samad elulood, mida käsitlesid Ojamaa ja Saare (2025). Siinne töö täidab lünka emotsioonide ja hoiakute automaatse tuvastamise osas – töö testib sentimentianalüüsi sobivust emotsioonide ja/või hoiakute väljendumise automaatsel tuvastamisel. Uurimuse eesmärgiks on tuvastada emotsioonide ja hoiakute tonaalsus teismeliste elulugudes, kes kirjutavad sündmustest, mis toimusid nende elus ja Eestis siirdeperioodi algusjärgul (1989–1993). Veel on eesmärgiks selgitada, kui edukalt on võimalik masinõppemudelil põhinevat sentimentianalüüsi rakendada elulugude analüüsimiseks.

Eesmärgist lähtuvalt püstitasin kolm uurimisküsimust.

1. Kuidas erinevad tonaalsused (positiivne, negatiivne, neutraalne) elulootekstides väljenduvad ja milline tonaalsus domineerib erineval ajal (1989 ja 1993) kirjutatud lugudes?
2. Kas automaatse sentimentianalüüsi teel saadud hinnangud elulootekstide tonaalsusele on adekvaatsed?
3. Milliseid sõnu ja grammatilisi vahendeid elulootekstides esineb, mis osutavad emotsioonide ja hoiakute positiivsusele või negatiivsusele?

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kasutan elulootekstide sisulist märgendamist ning sentimentianalüüsi. Töö on jaotatud kaheksaks põhipeatükiks. Esimeses peatükis annan ülevaate uurimistöö taustmaterjalist ja tutvustan siirdeaja algusjärgu võtmesündmusi, mis elulugudes esinevad. Teise ja kolmanda peatüki moodustab materjali ja meetodi kirjeldus. Neljandas peatükis

analüüsin sündmusi ning vihjeid sündmustele. Viiendas peatükis võrdlen keelemudelilt saadud hinnanguid enda hinnangutega. Kuuendas peatükis teen järeldusi sentimentianalüüsi kohta. Seitsmendas peatükis selgitan grammatilisi eripärasid, mis tõenäolisimalt mõjutasid minu antud hinnangut tonaalsusele. Kaheksandas peatükis teen üldistava kokkuvõtte grammatiliste eripärade analüüsi kohta.

1. Teoreetilised lähtekohad

1.1. Sentimendi- ehk tonaalsusanalüüs

Töös kasutan sentimendianalüüsi, mis toetub masinõppemudelile. Theo Mederi (2020) uurimus tutvustab sentimendianalüüsi rakendamist elulugude uurimiseks, et kaardistada emotsioonidele osutavaid näitajaid. Tegemist on pilootprojektiga, milles kasutatakse 19 elulugu, et edasiste uurimuste käigus kohandada meetodit suurandmete analüüsimiseks. Kuigi uuring näitab, et masinõppe käigus on võimalik edukalt üldisi tundetoone tuvastada, rõhutab Meder automaatse analüüsi kitsaskohana suutmatust tabada irooniat, metafoore ja ajaloolist konteksti, mistõttu peab inimene elulugude analüüsimisel tähelepanu pöörama ka sisulisele tõlgendamisele.

Sentimendianalüüsi teostamiseks kasutan EstBERTi¹. BERT on loomuliku keele töötlemiseks loodud mudel, mida saab kasutada erinevate keelte analüüsimiseks. BERTi mudelite välja töötamine ühele keelele on kahefaasiline, st esmalt treenitakse mudelit märgendamata ning seejärel märgendatud andmestikul konkreetset otstarbel. (Niit 2023: 5) EstBERT on eestikeelsetel tekstiandmetel (eesti keele ühendkorpus 2017) eeltreenitud vabavaraline keelemudel. Eesti keele ühendkorpus 2017 koosnes EstBERTi välja töötamise ajal järgnevast neljast allkorpusest: Eesti keele koondkorpus 1990–2008, Eesti keele veebikorpus 2013 ja 2017, Vikipeedia korpus 2017. Suurima osa korpusest moodustavad ajakirjanduslikud tekstid. (Tanvir jt 2021: 12) Sentimendianalüüsi on varasemalt edukalt kasutatud peamiselt meediatekstide uurimiseks (nt Marran 2012 & Nathan jt 2025). Kasutan elulugude analüüsimiseks sentimendianalüüsi, sest elulood on sarnased ajakirjanduslike tekstidega, mõlemad tekstid kirjutatakse teemadel, mis on konkreetset ajahetkel ühiskonnas aktuaalsed. Keelemudeleid saab kasutada lisaks automaatsele teksti tonaalsuse määramisele veel automaatseks teksti jaotiste klassifitseerimiseks, nimeüksuste tuvastamiseks ja morfoloogiliseks (sõnaliigi) märgendamiseks (Tanvir jt 2021: 11).

1.2. Emotsioonide väljendamine keeles

Oma töös uurin, kuidas emotsioonid väljenduvad (või ei väljendu) elulugudes. Selleks kasutan mõistet emotsioonisõnavara. Eestis alustati emotsioonisõnavara uuringutega 2000. aastate alguses, mil Ene Vainik nimetas emotsioonisõnavaraks sõnu, sõnaühendeid või väljendeid, mille

¹ EstBERT on kättesaadav veebis: <https://huggingface.co/tartuNLP/EstBERT>.

tähendusest ilmneb emotsioon (Vainik 2002: 538). Vainik on kogunud suulise intervjuu vormis loetelukatse käigus emotsioonisõnavara eestlastest keelejuhtidelt (Vainik 2002: 540). Vainiku uurimustest selgub, et eestlaste emotsioonisõnavara tuumikusse kuuluvad järgmised sõnad: *õnn, tänu, lootus, meeldima, mure, kartma, rõõm, armastus, hirm, süü, mõnu, viha, kurbus, uhkus, lõbu, häbi, kirg, igatsus, kadetus* (Vainik 2016: 291). Vainik toob juba oma 2002. aastal tehtud uurimuses välja, et loetelukatse käigus saadud sõnavara hulk ei suuda hõlmata kogu eesti keeles olemasolevat emotsioonisõnavara, kuid loetelukatse toob esile selle osa sõnavarast, mis on eestlastel aktiivses kasutuses. „See on sõnavara, mis on kollektiivselt teadvustatud, mis on ühine enamikule selle keele kõnelejatest ja mille abil toimub selles keeleruumis arvatavasti suurem osa emotsioonidealasest kommunikatsioonist“ (Vainik 2002: 540). Emotsioone tähistavale sõnavarale on iseloomulik, et subjektiivsed tunded seostatakse isikliku emotsionaalse kogemusega. Inimesed ei pea oma tundeilma mõtestamise süsteemi algusest peale ise looma, vaid see toimub loomuliku keeleõppe käigus. Emakeele omandamine annab kaasa valmis mõisteraamistiku, mis kujundab arusaama, kuidas oma sisemisi seisundeid vastavalt kultuuritaustale tõlgendada. (Vainik 2002: 553)

2000. aastate alguse emotsioonisõnavara uuringutes valitses lühikest aega kahe uurija vastakas aramus mure ja selle väljendamine kohta. Ene Vainik (2001) tõdes oma varaseimate uurimistulemuste põhjal, et mure ei kuulu eestlaste emotsioonikategooriate keskmesse. Asta Õim (2007: 222) on aga väitnud, et murel on olnud suur roll eestlaste maailmapildi kujundamisel ning seetõttu mängib mure rolli ka emotsioonisõnavaras. Vainik (2016: 228) järeldab oma hilisemates uurimustes, et mure pakub eestlastele palju kõneainet ja on justkui „emotsionaalne kaubamärk” – mure tundmine ühendab inimesi.

Elulugudes leidub sündmusi, mida kirjutajad ega mina analüüsijana pole ise kogenud. Nendele sündmustele hinnangu andmisel tuginetakse kollektiivsele mälule. Kollektiivne mälu on dünaamiline nähtus, kus mineviku sündmused ja olevik on pidevas vastastikmõjus ja see protsess võimaldab ühiskonnal säilitada enesetaju, põimides ajaloolised faktid kaasaegsetesse väärtussüsteemidesse (Kõresaar 2003: 26). Näiteks meie teadmine küüditamise negatiivsusest on dialoog ajaloolise fakti ja tänapäeva ühiskonnas leiduvate väärtushinnangute vahel. Me ei pea olema küüditamist ise kogenud, et see oleks osa inimeste mälust. Kollektiivne mälu annab ajaloolistele teadmistele tähenduse.

Töös analüüsin grammatilisi eripärasid, mis mõjutavad tonaalsusele antud hinnanguid. Kasutan mõisteid performatiivverb, episteemiline modaalsus, propositsioon, soovi- ja vajalikkuspredikaat, referentne spetsiifiline fraas, komplementlause. Performatiivverb on tegusõna, mille kasutamisel sooritatakse ühtlasi lausungis nimetatud tegevus (Metslang 2017: 532 & Erelt 2017a: 150). Episteemiline ehk tõenäosusmodaalsus on kirjutaja hinnang olukorra võimalikkuse kohta (Erelt 2017a: 142). Propositsiooniks nimetatakse väitlause sisu, mis on tõene või väär (Erelt 2017a: 150). Soovi- ja vajalikkuspredikaat on tegusõna, mis väljendab kirjutaja soovi või rõhutab tegevuse vajalikkust, näiteks *soovima, tahtma, lootma, igatsema, unistama vaja/vajalik olema* (Erelt 2017b: 674). Referentne spetsiifiline fraas tähendab seda, et lausungis langetatakse valik kõikvõimalike referentide (viidatav isik, objekt vms) seast kindla referendi kasuks, näiteks *Naabrimees laenas mult raha* (Erelt 2017c: 75). Komplementlause on kõrvallause, mis laiendab vaimseid seisundeid ja suhtlust märkivaid väljendeid (Erelt 2017b: 647–648, 670) ja toimib pealause grammatilise objekti või subjektina (Erelt 2017b: 672).

1.3. Elulugude kirjutamise ajastutaust

Elulood on kirjutatud 1989.–1993. aastal ehk siirdeaja algul. Elulugudes ilmnevad siirdeaja võtmesündmused. Oma elulugudes nimetavad autorid siirdeaja sündmusi või vihjavad nendele.

Ajastutausta selgitamisel tuginen erinevatele uurimustele, mis käsitlevad siirdeaja olemust ja tähtsamaid sündmusi. Minu uurimuse seisukohalt olulised sündmused on avalikustamine (*glasnost*), fosforiidisõda, IME kontseptsioon, õõlulupeod, suveräänsusdeklaratsioon, Balti kett, iseseisvuse taastamine, põllumajandusreform ja rahareform.

Avalikustamine (*glasnost*) 1987. aastal. Mihhail Gorbatšovi avalikustamispoliitika seadis eesmärgiks Nõukogude Liidu sise- ja välispoliitika läbipaistvuse suurendamise. Ehkki täielikku sõnavabadust veel 1987. aastal ei saanud, muutus seni kehtinud tsensuur leebemaks. Ajakirjanduse vahendusel jõudsid avalikkuse ette varem keelatud teemad, nagu majanduslik madalseis ja keskkonnaprobleemid. (Lauristin & Vihalemm 2017: 63) Tavainimeste jaoks tähendas avalikustamine seda, et rääkida ja kirjutada võis sündmustest, millega varem avalikkuse ette ei tulnud, näiteks Saksa armeesse kuulumine teise maailmasõja ajal ja küüditamine. Elulugudes kasutatakse uutmist (*perestroika*) avalikustamise (*glasnost*) sünonüümina, ehkki uutmine on laiem mõiste kui avalikustamine.

Fosforiidisõda 1987. aastal. Siirdeaja ja iseseisvuspüüdluste ajendiks peetakse 1987. aastal aset leidnud nn fosforiidisõda. See oli rahumeelne vastuseis Nõukogude võimu plaanile rajada Rakvere lähedale suured fosforiidikaevandused. Eestlased avaldasid meelt arutu kaevandamise ning ühtlasi ka Nõukogude okupatsiooni vastu. Fosforiidisõda andis esimese tõuke protsessidele, mis päädisid omariikluse taastamisega. (Aare 1999)

IME kontseptsioon 1987. aastal. Ühiskonnas tekitas suurt kõlapinda 26. septembril 1987. aastal ajalehes Edasi ilmunud nelja ühiskonnategelase Siim Kallase, Tiit Made, Edgar Savisaare ja Mikk Titma ühispöördumine „Ettepanek: kogu Eesti NSV täielikule isemajandamisele”. Isemajandava Eesti (IME) programmiga rõhutati iga kodaniku olulisust kontseptsiooni elluviimiseks elualast sõltumata. (Kallas jt 1987: 3) IME leidis tee ka noortele suunatud väljaannetesse (vt Aan 1989: 1).

Õõlõlõlõlõ 1987.–1988. aastal. Perioodi keskseks sündmuseks oli laulev revolutsioon (1987–1988), mis koondas inimesed massidena taasiseseisvuse püüdluste nimel kogunema. 11. septembril 1988. aastal toimus laulva revolutsiooni tähtsündmus „Eestimaa laul“. (Lauristin & Vihalemm 2017: 62)

Suveräänsusdeklaratsioon 1988. aastal. Suveräänsusdeklaratsiooni väljakuulutamine 16. novembril 1988. aastal võimaldas Eestil vaidlustada NSV Liidu otsuseid ja seadusi ning see julgustas ka teisi liiduvabariike taotlema suuremat iseseisvust. Selline suveräänsuspüüdluste ahelreaktsioon nõrgestas Nõukogude Liidu keskvalõmu autoriteeti ning oli üheks peamiseks teguriks NSV Liidu lagunemisel. (Lauristin & Vihalemm 2017: 62)

Balti kett 1989. aastal. Balti kett oli 23. augustil 1989. aastal toimunud rahumeelne iseseisvuspüüdlustele suunatud meeleavaldus, kus moodustati inimkett läbi Balti riikide. Iseseisvuspüüdluste kulminatsioon saabus 1989. aastal, mil leidis aset „rahvuslike jõudude konsolideerumine“. Balti kett oli üks suurejoonelisemaid ja rahvarohkemaid sündmusi „rahvuslike jõudude konsolideerumise“ ja massiliikumiste ajastul. (Lauristin & Vihalemm 2017: 62)

Iseseisvuse taastamine 1991. aastal. Iseseisvuse taastamine toimus 20. augustil 1991. aastal saavutatud poliitilise konsensuse alusel kahe esinduskogu, NSV Liidu Ülemnõukogu ja Eesti Komitee vahel. Erinevate rahvuslike liikumiste ühine kokkulepe pani aluse Ülemnõukogu otsusele taastada Eesti Vabariigi põhiseaduslik kord, mis pälvis kiiresti ka laiaulatusliku rahvusvahelise tunnustuse. (Lauristin & Vihalemm 2017: 63)

Põllumajandusreform 1992. aastal. Põllumajandusreformi käigus toimus endiste suurpõllumajanduste kiire ümber korraldamine. Varasemad suurmajandid saadeti laiali ning nende asemel hakati taastama maaeraomandusi, talumajapidamisi ja väiketootmisi. See protsess tähistas üleminekut käsumajanduselt turumajandusele, mis muutis maapiirkondade tööhõivet (tööpuudus) ja traditsioonilist eluviisi (individuaalne talupidamine). (Rosenberg 2014: 22)

Rahareform 1992. aastal. Rahareformi näol oli tegemist järjepideva riikliku pingutusega, mis algas üleminekuvalitsuse ajal ning kulmineerus 1992. aastal. Taasiseseisvumisjärgsel perioodil oli majanduslik olukord vilets. Selle parendamiseks võeti rubla (millel oli kolm erinevat vahetuskurssi) asemel kasutusele ametlik rahvuslik raha, kroon. Kroon oli stabiilsem kui rubla ning täielikult konverteeritav. (Karell 1992: 5–6)

2. Materjal

Uurimismaterjali moodustavad teismeliste kooliõpilaste elulood, mis asuvad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis (fond 350, mapp 1: 56–122/1: 122a/1: 169–208/1: 299–345). Kõik elulootekstid on anonümiseeritud. Teismeliste elulood saadeti arhiivile siirdeaja algul toimunud kogumiskampaania raames. 1989. aasta sügisel saadeti 67, 1990. aasta kevadel 40 ning 1993. aasta kevadel 47 elulugu. Elulugusid on kokku 154. Elulugude kogumaht on 551,4 normlehekülge. Eluloo keskmine pikkus on umbes neli lehekülge. Kõige lühem elulugu on üks lehekülg ja kõige pikem 15 lehekülge.

1989. ja 1993. aasta elulugude autorid on pärit Kuusalust, 1990. aasta kirjutajad Paidest. Eluloo kirjutajate hulgas oli 65 poissi ja 89 tüdrukut. Autorid olid sündinud aastatel 1972–1977 ja nende keskmine vanus teksti kirjutamise ajal oli 15 aastat, noorim oli 13-aastane, vanim 18-aastane. Autorid õppisid eluloo kirjutamise ajal 9.–12. klassis.

Uurimismaterjalina kasutan 1989. ja 1993. aasta elulugusid, kokku analüüsin 114 elulugu. Aastatel 1989 ja 1993 kirjutatud tekstid valisin eesmärgiga esile tuua võimalikke erinevusi enne ja pärast iseseisvuse taastamist kirjutatud elulugude tonaalsuses.

3. Meetod

3.1. Teksti ettevalmistamine

Eesti Kultuuriloolises Arhiivis säilitatakse elulugusid käsitsi kirjutatud originaalidena ja nendest tehtud digikoopiatena (docx-failid). Analüüsimise eesmärgil muutsin docx-failid masinloetavaks ehk txt-failideks, seejärel märgendasin tekstid.

3.2. Märgendamine

Töö järgmine etapp oli märgendamine. Nimetasin kahe märgendi vahel olevat tekstiosa märgendüksuseks. Märgendite asukoht tekstis sõltus sellest, kuidas kirjutajad olid oma eluloo üles ehitanud – märgend algas kohast, kus autor alustas ühel teemal kirjutamist ning lõppes kohas, kus teema vahetus või ammendus. Märgendüksused olid oma olemuselt erinevad. Eristasin formaalseid märgendüksusi, sisulisi märgendüksusi ja märgendüksusi, mis näisid formaalsed, kuid ütlesid midagi olulist kirjutaja kohta ja seeläbi aitasid kirjutajat paremini mõista.

3.2.1. Formaalseste märgendüksuste märgendamine

Formaalseste märgendüksuste märgendamine oli seotud tekstide anonümiseerimise vajadusega. Analüüsimisel kasutatavad elulootekstid anonümiseerisin eesmärgiga vältida tundlike isikuandmete kättesaadavaks muutumist. Märgendasin metaandmed, mis kirjutaja esitas elulooteeksti alguses, samuti tundlikud isikuandmed, mis leidsid eluloo põhitekstis. Formaalsed märgendüksused, mille anonümiseerisin, olid järgmised:

<metaviide> metaandmetes, viide teksti füüsilisele kohale arhiivis;

<pealkiri> metaandmetes;

<kool> metaandmetes;

<klass> metaandmetes;

<allkiri> metaandmetes;

<foto> metaandmetes;

<vanus> metaandmetes;

<nimi> eluloo kirjutaja nimi metaandmetes;

<aadress> metaandmetes ja põhitekstis;

<synd> sünniaeg põhitekstis;

<*inimi*> inimese nimi põhitekstis;

<*surm*> surmaaeg põhitekstis.

3.2.2. Näiliselt formaalsete märgendüksuste märgendamine

Nimetan nelja märgendüksust näiliselt formaalseks, kuna osad formaalsed märgendüksused on seotud autorite isiklike andmete anonümiseerimisega, kuid samuti pakuvad need ka autorite mõtteilma mõistmiseks olulist taustainfot. Näiliselt formaalsete märgendüksuste hulka kuulusid aastad ja kuupäevad, mida märgendasin põhitekstis eesmärgiga jälgida kirjutajate elu ajajoont peamiselt seoses elukohtade vahetusega. Samuti märgendasin erinevad kohanimed ja elukohad, sest need annavad infot, millises keskkonnas on elulugude autorid üles kasvanud ning kuidas keskkonnavahetused (kolimised) on mõjunud nende hoiakute kujunemisele.

Märgendüksused, mis näisid formaalsed, kuid andsid olulist infot kirjutaja kohta olid järgmised:

<*knimi*> kohanimi põhitekstis (anonümiseerimata);

<*elukoht*> metaandmetes (anonümiseeritud) ja põhitekstis (anonümiseerimata);

<*kuup*> kuupäev metaandmetes (anonümiseeritud) ja põhitekstis (anonümiseerimata);

<*aasta*> põhitekstis (anonümiseerimata).

3.2.3. Sisuliste märgendüksuste märgendamine

Sisulist märgendamist teostasin eesmärgiga välja filtreerida märgendüksused, mis saavad tonaalsusanalüüsi aluseks. Märgendasin tekstiosad, mis kajastavad olmelisi olusid, sündmusi ning sündmustega kaasnenud olusid.

Olmelisi olusid märgendasin uurimistöö tulevikuperspektiivi silmas pidades. Käesolevas töös analüüsin ainult sündmusi ja nendega seotud olusid. Sisulised märgendüksused märgendasin järgmiselt:

<*oolu*> olmelised olud põhitekstis;

<*syndmus*> sündmus põhitekstis;

<*solu*> sündmusega kaasnenud olud põhitekstis.

Märgendatud tekstiosad on erineva pikkusega **fraasid**, nt <*syndmus*>möödunud aasta septembris Lauluväljakul.</syndmus>; **osalased**, nt <*solu*>ja 2 poega Saksa sõjaväes</solu>; **laused**, nt <*solu*>Unistan vabast, iseseisvast Eestist.</solu>; **pikemad lõigud**, nt <*oolu*>Ma unistan toredast elust, et oleks kõik olemas. Ma ei taha olla vaene, tahaksin endale head töökohta.

Praegu unistan saada juurdelõikaja ja õmbleja elukutsed, et hiljem teise töö juures saaks raha teenida õmblejana. Sooviksin saada endale maja. Elus tahaksin palju reisida.</oolu>

Märgendüksuste pikkus sõltus sisulise tähenduse avaldumisest. Laused, osalaused ja fraasid märgendasin, et eristada konkreetne ja lühike informatsioon mahukamate tekstiosadest. Pikemate lõikude märgendamine oli mõnel puhul vajalik, sest lõikudes olevad laused täpsustasid üksteist ja niiviisi ilmnas autori mõte selgemalt.

3.3. Märgendatud teksti analüüsietapid

Sentimendi- ehk tonaalsusanalüüs. Automaatse tonaalsusanalüüsi täpseimaks teostamiseks soovisin, et keelemudel hindaks piiritletud tekstiosa, st märgendasin ja lasin keelemudelil hinnata märgendüksusi, mis sisaldaks võimalikult vähe kõrvalist informatsiooni ja oleksid konkreetsed. Rakendan sündmusega kaasnenud olude tonaalsuse analüüsimiseks eeltreenitud EstBERTi. Nimetan seda etappi EstBERTi kui keelemudeli abil automaathindamiseks. EstBERT väljastab hinnangu (positiivne, negatiivne või neutraalne) sisuliste märgendüksuste, sündmusega kaasnenud olude kohta. Annan märgendüksustele inimhinnangu ja võrdlen EstBERTilt saadud hinnangut inimhinnanguga. Inimhinnanguks nimetan töös üksnes enda hinnangut.

Grammatiliste eripärade analüüs. Analüüsin oma töös sündmusega kaasnenud olude grammatilist eripära. Toon välja grammatilised eripärad, mis tõenäolisimalt mõjutavad tonaalsusele antud inimhinnangut.

4. Elulootekstides sisalduvad sündmused ja nendega kaasnevad olud

4.1. Sündmused ja olude liigitus

Analüüsi esimene etapp oli elulootekstide sisuline märgendamine. Analüüs keskendub siirdeaja alguse olude ilmnemisele elulootekstides. Märgendamise käigus selgusid olmeolud, need on defitsiit, rahanappus, koondamised, tööpuudus, korteri/maja mugavused või puudused, õppimise seostamine parema elujärgiga, tehnikavahenditest ja majandusest rääkimine. Olmelisi olusid ma käesolevas töös ei analüüsi, kuid nendega märgendamise käigus tutvumine pakkus konteksti, kirjeldades tolleaegset argikultuuri ja seeläbi peegeldades infot laiemalt ühiskonnas aset leidnud muutuste kohta.

Siinses uurimuses analüüsin siirdeaja algusjärgu sündmusi ja nendega kaasnenud olusid, mille leiab jooniselt 1.

Joonis 1. Siirdeajajärgu võtmesündmused.

Võtmesündmusi on üheksa, kuid elulugudes kajastuvad neist seitse sündmust. Need on avalikustamine, IME kontseptsioon, õõlalupeod, suveräänsusdeklaratsioon, Balti kett,

iseseisvuse taastamine ja rahareform. Kõik võtmesündmused kajastavad märgendüksused, v.a avalikustamine, mida käsitlen töös edaspidi, on välja toodud allpool.

1. IME kontseptsioon

- *Ma loodan, et IME-ga läheb kõik hästi.*
- *Siis ma vastan, et ma usun IME võitu.*
- *Ma usun IME-sse.*
- *ja on inimesi, kes IME-t takistada püüavad. Ma usun oma vanematesse, oma lähimatesse sugulastesse ja Eestimaale IME-sse ning püüan kasvõi natukegi kaasa aidata selle edasisele paremale arengule. Tahaksin väga, et minu lastele oleks kõik juba tavaline, mida meie siin praegu hirmsasti loodame.*
- *ja tuleb IME*
- *Kui nüüd Eesti läheb üle isemajandamisele aastal 1990*
- *kui IME korda läheb*

2. Öölaulupeod

- *möödunud aasta septembris Lauluväljakul*

3. Suveräänsusdeklaratsioon

- *ja 16. nov. televiisori ees*

4. Balti kett

- *Sellega, mida on eestlased korda saanud, olen ma väga rahul. Keti ehitamine läbi Baltikumi oli üks suurem üritus, et näidata maailmale ennast.*

5. Iseseisvuse taastamine

- *Meil vedas, enne saabus Eestimaale iseseisvus ja komsomol kadus koolist.*
- *Eesti hakkas astuma iseseisvuse rada.*
- *Kõik need ajaloolised sündmused, nagu Eesti Vabariigi väljakuulutamine 1991. a., rahvahetus ja palju-palju muud, jätavad kindlasti kustumatud mälestused.*

6. Rahareform

- *Kõik need ajaloolised sündmused, nagu Eesti Vabariigi väljakuulutamine 1991. a., rahvahetus ja palju-palju muud, jätavad kindlasti kustumatud mälestused.*

Otseselt nimetatakse sündmusi elulootekstides väga harva. Erandina tõuseb esile IME kontseptsioon, mida nimetatakse kokku seitsmel juhul.

Rohkem on autorid sündmustele viidanud neid nimetamata, kuid lugeja mõistab, millest autor kirjutab. Märghendamise käigus eristasin neli sündmusega kaasnenud olu:

- **avalikustamine** (<solu type="avalikustamine">);
- **fosforiidisõda** (<solu type="fosforiidisoda">);
- **iseseisvuse taastamine** (<solu type="iseseisvuse_taaste">);
- **põllumajandusreform** (<solu type="pollureform">).

Kasutan töös kolme ülevaatlikku tabelit, mis kajastavad uurimuse kogu andmestikku. Tabelid paiknevad töö lõpus lisas. Sündmusega kaasnenud olud paigutasin analüüsimiseks tabelisse 1. Tabel 2 kajastab sündmusega kaasnenud olude automaathinnangu ja inimhinnangu tulemusi. Tabelis 3 tõin välja emotsioonisõnad sündmusega kaasnenud olude märghendüksustes. Töö on jälgitav tabelite vaatamiseta, kuid konkreetse märghendüksuse nägemiseks, on võimalik see tabelitest leida, kasutades põhitekstis leiduvaid tabelite ja märghendüksuste numbreid.

4.2. Statistilisi tähelepanekuid

Olen koondanud siirdeaja algusjärgu elulootekstides sisalduvad vihjed sündmustele tabelisse 1. Statistiliste tähelepanekute esitamisel toetun tabelis 1 leiduvale infole. Märghendüksusi, mille sisuks on vihje sündmusele või sündmusega kaasnenud oludele, on kokku 86. Tabelis 1 on andmed esitatud ajalises järjestuses, mis näitab eluloo kirjutamise aastat. Sündmusega kaasnevad olud järjekorranumbritega 1–25 pärinevad 1989. aastast ning sündmusega kaasnevad olud järjekorranumbritega 26–86 pärinevad 1993. aastast. Seega on 1989. aastast kokku 25 ja 1993. aastast 61 märghendüksust.

Aastal 1989 domineerib elulootekstides iseseisvuse taastamise soov, sellest kirjutatakse kokku 16 juhul (tabel 1 nr 1–4, 8–13, 15–17, 19, 21, 23). Fosforiidisõjast kirjutatakse kahel juhul (tabel

1 nr 7, 20). Avalikustamist käsitlevaid märgendüksusi on kokku seitse (tabel 1 nr 5–6, 14, 18, 22, 24–25).

Elulootekstides, mis on kirjutatud 1993. aastal, leidub kokku kolm põllumajandusreformile osutavat juhtu (tabel 1 nr 39, 47, 50). Fosforiidisõjale vihjavaid juhte on kaks (tabel 1 nr 37, 44). Elulugude autorid hakkavad sündmustest ja nendega kaasnenud oludest rohkem kirjutama 1993. aastal, mil Eesti oli juba iseseisev. 1993. aastal leidub avalikustamise juhte kokku 56 (tabel 1 nr 26–36, 38, 40–43, 45–46, 48–49, 51–86). Seda, et 1993. aasta tekstides domineerib avalikustamine, saab seletada asjaoluga, et tol aastal hoogustus avalikustamine, st tavakodanikel oli võimalus avalikult rääkida ja kirjutada sündmustest, millega eelkõige poliitilistel põhjustel varem avalikkuse ette ei tulnud. Seetõttu olid autorite elulood pikemad, käsitledes ka vanavanemate elus toimunut, näiteks küüditamist ja Saksa armees teenimist teise maailmasõja ajal.

4.3. Sündmusega kaasnenud olu: avalikustamine

Järgnevalt võtan fookusesse avalikustamise. Märgendamise käigus selgusid teemad, millest autorid repressioonide kartuses olid vaikinud, kuid kaheksakümnendate aastate avalikustamispoliitika tuules hakkasid nendest julgemalt kirjutama. Märgendamise käigus eristasin 12 avalikustamise alamkategoriat (st ajaloolised ja kaasaegsed olud, mida avalikustati):

- **rahvuspoliitika** (<solu type="avalikustamine" subcat="rahvuspoliitika">)

nt *Ma väga tahan, et peatatakse migratsioon.*

- **uutmine, s.o ajastu uudissõna** (<solu type="avalikustamine" subcat="uutmine">)

nt *Praeguses uutmisajas ma eriti helgesse tulevikku ei looda.*

- **küüditamine** (<solu type="avalikustamine" subcat="kyyditamine">)

nt *Kuna vanaisa isa saadeti rahvavaenlasena Siberisse, siis pidi nende pere naasma Eestisse.*

- **ristimine** (<solu type="avalikustamine" subcat="ristimine">)

nt *Kui ma olin sülelapse eas, ei olnud ristimine populaarne ega lubatud ning mu vanemad ei ristinud mind. Mõne aasta pärast kavatsen ma seda kindlasti teha.*

- **Saksa sõjavägi** (<solu type="avalikustamine" subcat="saksa_sojavagi">)
nt 1943. aasta lõpul mobiliseeriti ta Saksa sõjaväkke.
- **talu riigile** (<solu type="avalikustamine" subcat="talu_riigile">)
nt Talu ja kogu varandus võeti Nõukogude ajal ära.
- **metsavendlus** (<solu type="avalikustamine" subcat="metsavendlus">)
nt 1941. a. hoidis vanaisa Punaarmee mobilisatsioonist kõrvale ja läks metsavennaks.
- **Vabadussõda** (<solu type="avalikustamine" subcat="vabadussoda">)
nt Kui algas Vabadussõda, oli minu vanaisa üks aktiivsemaid ohvitsere.
- **sugulased välismaal** (<solu type="avalikustamine" subcat="sugulased_valismaal">)
nt Vanaema isa lahkus sõjakeerises Eestist ning elab praegu Kanadas Torontos.
- **soomepoisid** (<solu type="avalikustamine" subcat="soomepoisid">)
nt 1943. a. võitles ta Soome sõjas venelaste vastu. 1944. a. sügisel tuli ta tagasi.
- **usk** (<solu type="avalikustamine" subcat="usk">)
nt Oma elu olen ma andnud Jumala kätte ja seda ei ole ma kahetsenud siiani.
- **Eesti Vabariik** (<solu type="avalikustamine" subcat="eesti_vabariik">)
nt Nüüd oli siis Eestimaal võimutsejaks venelane ning Eesti Vabariigi kunagine olemasolu tuli täiesti ära unustada.

4.3.1. Avalikustamise alamkategoriate esinemus 1989. aasta elulootekstides

Võrreldes 1993. aastaga oli 1989. aasta elulootekstides vähe avalikustamist puudutavaid juhte. Alamkategoriad *rahvuspoliitika* ja *uutmine* esinesid vaid 1989. aasta elulootekstides. Juhte, mis kuulusid alamkategoriasse *rahvuspoliitika*, oli kokku kolm (tabel 1 nr 6, 14, 25). Alamkategoriasse *uutmine* kuuluvaid juhte oli vaid üks, st seda ajastu uudissõna kasutati ainult ühes elulootekstis (tabel 1 nr 22).

4.3.2. Avalikustamise alamkategoriate esinemus 1993. aasta elulootekstides

Elulootekstides esinesid alamkategoriad *kyyditamine*, *ristimine*, *saksa_sojavagi*, *talu_riigile*, *metsavendlus*, *vabadussoda*, *sugulased_valismaal* ja *soomepoisid*.

Alamkategoriasse *kyyditamine* kuuluvaid juhte oli kokku 16 (tabel 1 nr 26, 30, 32, 42–43, 55, 58, 61, 63, 72, 74, 77, 79, 81, 83, 85). Alamkategoriasse *ristimine* liigitatud juhte oli 11 (tabel 1 nr 36, 40, 41, 49, 52, 57, 64–65, 67, 76, 80). Alamkategoriasse *saksa_sojavagi* kuuluvaid juhte esines seitse (tabel 1 nr 27–28, 33, 54, 60, 73, 78). Alamkategoriasse *talu_riigile* kuuluvaid juhte oli samuti seitse (tabel 1 nr 35, 38, 45, 51, 59, 84, 86). Alamkategoriasse *metsavendlus* kuuluvaid juhte leidis neli (tabel 1 nr 29, 48, 53, 70). Alamkategoriasse *vabadussoda* liigitatud juhte oli kolm (tabel 1 nr 31, 34, 46). Alamkategoriasse *sugulased_valismaal* kuuluvaid juhte esines kaks (tabel 1 nr 66, 68). Alamkategoriasse *soomepoisid* liigitatud juhte leidis vaid üks (tabel 1 nr 69).

Alamkategoriatest domineeris 1993. aastal *kyyditamine*.

4.3.3. Kattuvad avalikustamise alamkategoriad 1989. ja 1993. aasta elulootekstides

Alamkategoriad *usk* ja *eesti_vabariik* esinesid nii 1989. kui ka 1993. aasta elulootekstides. Alamkategoriasse *usk* kuuluvaid juhte leidis kokku viis, üks neist esines 1989. aastal (tabel 1 nr 18) ning ülejäänud neli 1993. aastal (tabel 1 nr 56, 62, 75, 82). Juhte, mis kuulusid alamkategoriasse *eesti_vabariik*, oli kolm, kaks neist esinesid 1989. aastal (tabel 1 nr 5, 24) ja üks 1993. aastal (tabel 1 nr 71).

5. Sentimendi- ehk tonaalsusanalüüs

5.1. EstBERTi hinnangud

Analüüsi teine etapp oli elulootekstide tonaalsusanalüüs. Tonaalsusanalüüsi käigus eristatakse positiivset, negatiivset ja neutraalset hinnangut. Rakendasin tonaalsusanalüüsi jaoks eeltreenitud keelemudelit EstBERT ja teostasin sündmusega kaasnenud olude automaathindamise. Tulemuste esitamisel toetun tabelile 2, mille leiab lisade juurest.

Keelemudeli hinnangud paigutasin tabelis 2 lahtrisse *EstBERTi hinnang*. EstBERT on hindamisel mõnel juhul ebajärjekindel, st keelemudel hindab erinevalt mitmeid sarnaseid märgendüksusi, kus esinevad selgelt eristuvad positiivsed või negatiivsed sõnad. Näiteks *1951. aastal küüditati ta üksinda Siberisse.* – neutraalne, *Samuti vend Paul, kes oli Eesti ajal konstaabel*

ja kes küüditati koos perega juunis 1941. aastal Siberisse. – negatiivne. Keelemudel on ebajärjekindel järgnevate sündmusega kaasnenud olude puhul: *fosforiidisoda, pollureform, avalikustamise alamkategoriad rahvuspoliitika, kyyditamine, saksa_sojavagi, talu_riigile, sugulased_valismaal*. Keelemudel on järjekindel järgnevate sündmusega kaasnenud olude puhul: *iseseisvuse_taaste, avalikustamise alamkategoriad eesti_vabariik, usk, metsavendlus, vabadussoda, ristimine*. Avalikustamise alamkategoriaid *uutmine* ja *soomepoisid* leidis mõlemaid üks, seega ei saa neid juhte võrrelda EstBERTi järjekindluse osas.

Koos hinnanguga esitab keelemudel ka hinnangute kindlusprotsendi, mille paigutasin tabelis 2 lahtrisse *EstBERTi hinnangukindlus*. EstBERT on enamikes hinnangutes täiesti kindel ($0,9 \approx 1$). EstBERTi hinnangukindlus on madalam (0,5, 0,6, 0,7) vaid viiel juhul (tabel 2 nr 35–36, 64, 81, 85).

5.2. Inimhinnangud

Hindasin ise samu sündmusega kaasnenud olusid, et kontrollida EstBERTi hindamispädevust. Tulemuste esitamisel toetun tabeli 2 viimasesse lahtrisse kantud inimhinnangule, mille leiab lisadest.

Inimhinnangu ehk enda hinnangu määramisel otsisin emotsioonisõnavara ja võtsin arvesse eestlaste kollektiivset mälu. Emotsioonisõnavaraks nimetatakse sõnu, sõnaühendeid või väljendeid, mille tähendusest ilmneb emotsioon (Vainik 2002: 538). Kollektiivne mälu on mineviku ja oleviku vaheline dialoog, mis annab ajaloolistele teadmistele tähenduse tänapäeva ühiskonna kontekstis (Kõresaar 2003: 26). Näiteks ma ei pea olema küüditamist ise kogenud, mõistmaks selle negatiivsust tänapäeva ja varasema aja inimeste jaoks.

Toon välja sõnad, mille määrasin vastavalt positiivsete või negatiivsete inimhinnangu kujundajateks.

Positiivse inimhinnangu tekitavad järgmised sõnad või väljendid: *vabadus, vaba, iseseisvus, iseseisev, hea, aktiivne, unistama, uskuma, tahtma, lootma, meeldima, pääsema, pöialt hoidma, kõrvale hoidma, tagasi tulema, (metsas) peitma, mitte kahetsema (ei kahetse)*

Negatiivse inimhinnangu tekitavad järgmised sõnad või väljendid: *üksinda, vastik, terav, mure, valu, rahvusprobleem, rahvavaenlane, arreteerimine, küüditamine, vangilaager, sunnitöö, reostama, saastama, hävitama, sulgema, vallutama, kasima, kinni nabima, arreteerima, mobiliseerima, küüditama, välja saatma, asumisele viima, asumisele saatma, tuli sõita, (pidi)*

lahkuma, haavata saama, langema, hukkama, maha laskma, surema, ära võtma, jääma teadmata kadunuks, tuli ära unustada, ei (eitus)

Inimhinnang on neutraalne siis, kui ainult konstateeritakse fakti ja lausetes ei leidu ühtegi sõna, millel võiks olla positiivne või negatiivne varjund.

5.3. EstBERTi hinnangute ja inimhinnangute võrdlus

EstBERTi hinnangute ja inimhinnangute võrdleva tabeli 2 leiab lisadest. Sündmusega kaasnenud oludele antud 86 hinnangust 64 langesid kokku. EstBERTi ja minu hinnangud erinesid 22 korral. Võrdlemisel vaatlesin EstBERTi hinnangukindlust. Eeldasin, et juhul, kui EstBERTi ja minu hinnangud erinevad, võiks sellega kaasneda madal hinnangukindlus, näiteks EstBERTi hinnang: neutraalne, EstBERTi hinnangukindlus: 0,520407379, inimhinnang: negatiivne (tabel 2 nr 35). Paraku tonaalsusanalüüsi tulemus näitas, et EstBERTi hinnangukindlus on kõrge ka juhul, kui hinnangud on erinevad. Erineva hinnangu saanud oludest on 20 olu hinnanguga 0,9.

Sisulisel tasandil esines kõige rohkem erinevusi avalikustamise puhul, 20 erinevust. Nii fosforiidisõjale kui ka põllumajandusreformile vihjavate juhtude puhul oli kummagi kohta üks erinevus.

EstBERTi ja inimhinnangu võrdlemine näitas, et mõnede sündmusega kaasnenud olude hinnang langeb täielikult kokku, näiteks iseseisvuse taastamist ja ristimist käsitlevate juhtude hinnang. Iseseisvuse taastamist käsitlevaid juhte hindas nii EstBERT kui ka inimhindaja positiivselt. Ristimist käsitlevaid juhte hindas nii EstBERT kui ka inimhindaja neutraalselt.

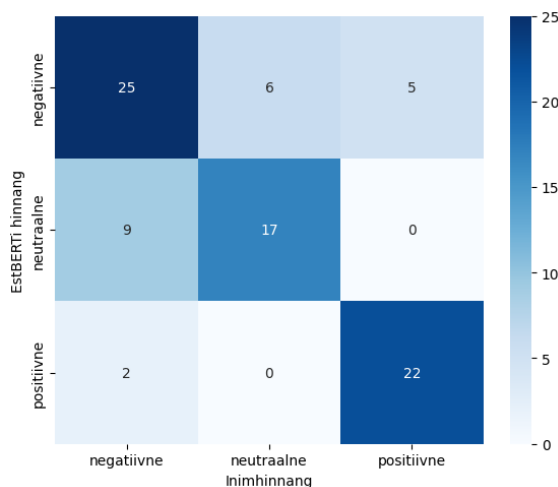
Olen koondanud EstBERTi ja enda hinnangud kuumkaardile (vt joonis 2). Kuumkaart (ingl *heatmap*) on kahemõõtmeline andmete visualiseerimise viis, mille puhul numbrilistele väärtustele lisatakse ühe värvi erinevate tumedusastmetega tähistatavad väärtused. Erinevad tumedusastmed võimaldavad lugejal kiirelt hoomata domineerivaid ja vähem domineerivaid näitajaid. Horisontaalsel teljel on esitatud inimhinnang (negatiivne, neutraalne, positiivne) ja vertikaalsel teljel EstBERTi hinnang (positiivne, neutraalne, negatiivne). Paremal on värvide ja numbrite väärtuste suhet näitav skaala. Numbrid kuumkaardil väljendavad sündmusega kaasnenud oludele antud hinnanguid (kokku 86). Mida tumedam on sinine värv, seda rohkem oli EstBERTil ja minul ühesuguse tonaalsusega juhte (nt EstBERTi hinnang: positiivne, inimhinnang: positiivne).

Inimhindaja andis sündmusega kaasnenud oludele negatiivse hinnangu 36, neutraalse hinnangu 23 ja positiivse hinnangu 27 juhul. EstBERT andis negatiivse hinnangu 36, neutraalse hinnangu 26 ja positiivse hinnangu 24 juhul.

EstBERTi ja inimhindaja kattuvad hinnangud koonduvad tumesinisele diagonaalile. Nii EstBERT kui ka inimhindaja hindasid sündmusega kaasnenud olusid negatiivseks 25, neutraalseks 17 ja positiivseks 22 juhul.

Tumesinistest diagonaali värvidest heledamad ruudud väljendavad EstBERTi ja inimhindaja hinnangute lahknevusi. Üheksat juhtu, mida EstBERT hindas neutraalseks, hindas inimhindaja negatiivseks. Kuut juhtu, mida keelemudel hindas negatiivseks, hindas inimhindaja neutraalseks. Viit juhtu, mida EstBERT hindas negatiivseks, hindas inimhindaja positiivseks. Kaht juhtu, mida keelemudel hindas positiivseks, hindas inimhindaja negatiivseks. Juhte, mida EstBERT hindas positiivseks ja inimhindaja neutraalseks, ei esinenud. Samuti ei esinenud juhte, mida EstBERT hindas neutraalseks, aga inimhindaja positiivseks.

Diagonaal on võrreldes teiste ruutudega rohkem esil, mis tähendab seda, et EstBERTi hinnangute ja inimhinnangute kokku langemist esines rohkem kui hinnangute erinevusi. Hindamine oleks ideaalne, kui kõik EstBERTi hinnangud ja inimhinnangud kattuksid, siis koonduksid kõik numbrilised väärtused diagonaalile.

Joonis 2. EstBERTi hinnangute ja inimhinnangute kokkulangevusi ja lahknevusi värvi tumedusastme põhjal.

6. Järeldusi tonaalsusanalüüsi tulemuste kohta

Analüüs näitas, et EstBERTi hinnang ja inimhinnang langesid kokku iseseisvuse taastamist ja ristimist puudutavate juhtude puhul. Iseseisvuse taastamist käsitlevate juhtude puhul olid peaaegu kõik hinnangud positiivsed, välja arvatud üks juht, mis oli negatiivne. Nii keelemudel kui ka inimhindaja hindasid kõiki ristimist puudutavaid juhte neutraalseteks.

Kõige enam oli EstBERT ebajärjekindel Saksa sõjaväge ja küüditamist käsitlevate juhtude puhul. Saksa sõjaväele vihjavate juhtude puhul kaldus keelemudel arvatavasti tõlgendama institutsionaalset sõnavara (sõjavägi) negatiivsena, sõltumata sellest, kas tekstis endas leidis hinnangulist sõnavara või mitte. Saksa sõjaväe puhul hindas keelemudel rohkem juhte negatiivseks, kui inimhindaja seda tegi. Inimhindajana määratlesin, kas Saksa sõjaväge puudutavate juhtude puhul avaldub negatiivsus või on tegemist neutraalse faktiga. Inimhinnanguid andes ilmnes Saksa sõjaväge puudutavate juhtude puhul seaduspära: kui konkreetset negatiivset sõna ei esinenud, hindasin juhu neutraalseks.

Inimhindajana hindasin kõik küüditamist käsitlevad juhud negatiivseks, võttes arvesse eestlaste kollektiivset mälu. Küüditamist puudutavate juhtude puhul annab keelemudel hinnangu lausetele, osalausetele või fraasidele, mida mina märgendamise käigus analüüsimiseks välja valisin – keelemudel ei võta praeguses versioonis arvesse eestlaste jaoks rusuvat ajaloolis-kultuurilist konteksti ning seetõttu ei hinda keelemudel küüditamist puudutavaid juhte negatiivseks, kui märgendüksustes ei sisaldu konkreetset negatiivset sõna või ei anta mudelile ette vihjeid konteksti näol. Keelemudel hindas mõnel korral küüditamist puudutavaid juhte neutraalseks või koguni positiivseks, mida võib arvatavasti seletada asjaoluga, et keelemudel pole treenitud tuvastama küüditamise sünonüüme negatiivsetena, sest *asumisele saatma/viima* esineb piisavalt sarnasel kujul peamiselt muudes kontekstides, näiteks *saada pakk kontoris, mis asub aadressil...*

7. Grammatiliste eripärade analüüs

Järgnevalt analüüsin märgendüksuste grammatilist eripära. Analüüsin grammatilist eripära, kuna sündmuste ja sündmusega kaasnenud olude puhul esines konkreetseid emotsioonisõnu väga vähe. Siinses töös toetun Ene Vainiku emotsioonisõnavara käsitlesele. Vainiku käsitlese järgi kuuluvad eestlaste **emotsioonisõnavara tuumikusse** järgmised sõnad: *õnn, tänu, lootus, rõõm, armastus, uhkus, lõbu, mõnu, kirg, igatsus, mure, hirm, süü, viha, kurbus, häbi, kadedus, meeldima, kartma* (Vainik 2016: 291). Seega on emotsioonisõnad valdavalt **nimisõnad**. Emotsioonisõnad, mis märgendüksustes esinesid, olid *mure* ja *meeldima*. *Mure* esines kokku kahel juhul ja *meeldima* ühel juhul. Teiseks tajusin lugejana, et hoolimata emotsioonisõnade nappusest, väljendavad kirjutajad oma emotsioone.

Analüüsi eesmärk on teada saada, millised grammatilised jooned elulootekstides esinevad, mis tõenäolisimalt mõjutasid tonaalsusele antud inimhinnanguid. Fookuse kitsendamiseks võtan vaatluse alla

iseseisvuse taastamine,

avalikustamise alamkategoriad

- **ristimine,**
- **Saksa sõjavägi,**
- **küüditamine.**

Vaatlen nimetatud märgendüksusi, sest esmase analüüsi käigus ilmnis, et iseseisvuse taastamist ja ristimist käsitlevate juhtude puhul langesid EstBERTi hinnang ja inimhinnang kokku, kuid Saksa sõjaväge ja küüditamist puudutavate juhtude puhul mitte. Siinses analüüsiosas keskendun süvitsi esmase analüüsi käigus esile kerkinud tendentsidele.

7.1. Iseseisvuse taastamine

Iseseisvuse taastamist käsitlevaid juhte on analüüsitud elulootekstides kokku 16.

Märgendüksused jaotasin viide gruppi (vt näitegrupid 1–5). Grupeerimise aluseks on verbid *uskuma, lootma, tahtma* (ei kuulu Vainiku 2016 käsitlese järgi emotsioonisõnade tuumikusse), sest hoiaku või emotsiooni väljendamiseks kasutatakse paljudel juhtudel just neid tegusõnu. Verbid

seovad ülejäänud lauseliikmeid ja nende kaudu avaldub kõige rohkem kõnealuseid grammatilisi tunnuseid.

Näitegrupi (1) laused sisaldavad verbi *uskuma*. Näidetest (1a–1f) on näha, milliseid positiivseid muutusi kirjutajad arvasid juhtuvat tulevikus. Mõnel juhul (näide 1c) on esitatud ka uskumise põhjus, mõnikord kombineeruvad üksteise kõrval olevates lausetes *uskuma* ja *tahtma* (näide 1e).

- (1)
 - a. Ma *usun* nagu kõik eestlased, et Eesti saab vabaks ja iseseisvaks ja, et Eesti saab oma sõjaväe.
 - b. Ma *usun*, et meil Eesti saab iseseisvaks ja tuleb IME, et meil muutuksid inimesed sõbralikumaks, et poed oleksid paremad.
 - c. Ma *usun*, et Eesti saab iseseisvaks ja jõuab arenenud maadele järele. Kui me juba oma lipu saime, miks ei peaks me siis iseseisvaks riigiks saama.
 - d. *Usun*, et iseseisvas Eestis elavad kõik inimesed palju paremini ja kõik inimesed on vabad.
 - e. Ma *usun*, et Eesti saab vabaks maaks. Ma tahaksin et Eesti lööks NSVL-st lahku, tekiks uus omaette riik.
 - f. Mina *usun* ja loodan väga, et Eesti saab täiesti iseseisvaks, nagu ta seda kunagi oli.

Näitegrupi (2) laused sisaldavad verbi *lootma*. Laused (2a–2f) ilmestavad, mida kirjutajad pidasid oluliseks ja millised positiivsed muutused võiksid nende elu mõjutada. Mõnel juhul (näide 2a) soovivad teismelised kirjutajad, et nendega rohkem arvestatakse ja neid kuulda võetakse. Mõnikord (näide 2b) väljendub ajastu trend uskuda UFOdesse. Ka siin näitegrupis kombineeruvad üksteise kõrval (olevates osalausetes) kaks verbi, nendeks on *uskuma* ja *lootma* (näide 2b, 2f).

- (2)
 - a. *Loodame*, et iseseisvas Eesti Vabariigis läheb noorte elu paremaks.
 - b. Mina *usun* UFOsid ja *loodan* Eesti iseseisvusse.
 - c. Ma hoian kõikidele eestlaste üritustele pöialt. Meeldib, et Pika Hermannini tornis lehvib sinimustvalge lipp. *Loodan*, et maailmakaardil on tulevikus Eesti teise värviga värvitud.
 - d. *Loodan* siiski seda, et Eesti saab kunagi iseseisvaks.

- e. Ma *loodan*, et Eesti poisid jäävad Eestisse aega teenima ja meie väike riik saab iseseisvaks.
- f. Mina usun ja *loodan* väga, et Eesti saab täiesti iseseisvaks, nagu ta seda kunagi oli.

Näitegrupi (3) laused hõlmavad verbi *tahtma*. Näidetes (3a–3c) väljendavad kirjutajad, mida nad Eesti puhul oluliseks peavad. Mõnel juhul (näide 3a) võrdlevad kirjutajad Eestit naaberriigi Soome parema eluoluga ja väljendavad oma seisukohta, et Eesti võiks sarnaselt käituda.

- (3) a. *Tahan* veel, et Eesti saaks juba kiiremini iseseisvaks. Siis saab ehk juba Soome tasemele.
- b. Veel *tahaks* ma väga, et Eesti saaks iseseisvaks.
- c. Ma usun, et Eesti saab vabaks maaks. Ma *tahaksin* et Eesti lööks NSVL-st lahku, tekiks uus omaette riik.

Ühes näites (4) esineb soovi- ja vajalikkuspredikaat *unistama*. Samuti esitatakse ühe konkreetse lausega (5) iseseisvumise taastamine kui keerukas protsess, mis vajab kannatlikkust ja püüdlikkust.

- (4) *Unistan* vabast, iseseisvast Eestist.
- (5) Eesti rahval seisab ees pikk ja raske võitlus, et tagasi saada kaotatud vabadus.

Elulootekste uurides selgub, et usutakse, loodetakse või tahetakse üksnes midagi positiivset. Autorid kirjutavad enamasti iseseisvusest, mitte vabadusest, mis võib viidata ajastulise keelekasutuse eripärale. Elulootekstide võrdlev analüüs näitab, et iseseisvuse taastamise puhul on kirjutajate tekstides väljenduvad hoiakud või emotsioonid sarnased ja nende väljendamiseks kasutatakse positiivset hinnangulist sõnavara. Positiivset hoiakut või emotsiooni väljendavad kirjutajad kõige rohkem modaalhinnangut sisaldavate verbidega (*uskuma*, *lootma*, *tahtma*). Need esinevad performatiivverbidena (st performatiivverbi kasutamine sooritab ühtlasi lausungis nimetatud tegevuse) ja on episteemilise modaalsuse leksikaalseteks väljendajateks.

Hinnangualune propositsioon on esitatud *et*-kõrvallausena. Modaalverb *uskuma* esineb kuuel (vt näited 1a–1f), *lootma* samuti kuuel (vt näited 2a–2f) ja *tahtma* kolmel (vt näited 3a–3c) juhul. Seejuures esineb üks juht, kus kasutatakse samaaegselt verbe *uskuma* ja *tahtma* (vt näide 3c) ning teine juht, kus verbe *uskuma* ja *lootma* (vt näide 2f).

Ühel juhul (vt näide 2c) esinevad positiivse emotsiooni ja hoiaku kolm erinevat väljendusviisi järjestikku, seda märgitakse tekstis fraasiga *pöialt hoidma* ja verbiga *meeldima*. Pöialt hoitakse positiivse, kuid pigem millegi keerulise korda minemiseks ning verbi *meeldima* kasutatakse, kui kirjutajale pakub miski heameelt või rahulolu.

Et-komplementlauses avaldub tingiv kõneviis (vt näide 3a) näitab kirjutajate ebakindlust Eesti taasiseseisvumise suhtes, kuid sellest hoolimata märgivad autorid oma tekstides suurt soovi sündmuse korda minemiseks. Tingiv kõneviis näitab ebakindlust juhul, kui kõrvallauses esineb võimalus kasutada ka kindlat kõneviisi, variandid *tahan, et saab* ja *tahan, et saaks* on mõlemad suupärased. Tingiv kõneviis esineb ka näidetes 3b–3c, kuid seal on tingiv kõneviis grammatiliselt tingitud ja kõrvallauses oleks kohmakas kasutada kindlat kõneviisi. Näite 3a põhjal tekib oletus, et ebakindluse märkimiseks nõuab verb *tahtma* verbi *saama* kasutust tingivas kõneviisis, kuid seda pole siiani lähemalt uuritud.

Kirjutajate tekstidest õhkub kogukondlikku ühtse rahva tunnetust sedavõrd, et ei piirduta *mina*-vormiga (vt näide 6e), vaid kasutatakse ka *meie*-vormi (vt näited 6a–6e), mis moodustab ühise nimetaja eestlastele kui kogu rahvusele. *Meie*-vormi kasutamine tähendab, et Eesti saatusest hoolimine ühendab inimesi ning muretsimine (vt näide 6e) Eesti edasise käekäigu pärast on muutunud kollektiivseks kogemuseks, toimides „ühiskonna sidususe liimainena“ (Vainik 2016: 228).

Eestlastest ja Eestist räägitakse mitme erineva asesõnaga mitmes erinevas vormis. Näite 6a teises lauses ei väljendata eksplitsiitselt, kes on *me*, vaid eeldatakse, et lugeja teab, et *me* viitab eestlastele. Näites 6b on fraasi *meie väike riik* näol tegemist referentse spetsiifilise fraasiga, kus tehakse valik võimalike referentide hulgast. Näites 6c näitab alalütlev kääne valdamist, see rõhutab Eesti riigi kuulumist üksnes eestlastele. Näites 6d on *meie*-vorm sulandunud tegusõnaga. *Meie*-vorm esineb neljal juhul.

- (6)
- a. *Ma* usun, et Eesti saab iseseisvaks ja jõuab arenenud maadele järele. Kui *me* juba oma lipu saime, miks ei peaks *me* siis iseseisvaks riigiks saama.
 - b. *Ma* loodan, et Eesti poisid jäävad Eestisse aega teenima ja *meie väike riik* saab iseseisvaks.
 - c. *Ma* usun, et *meil* Eesti saab iseseisvaks.
 - d. *Loodame*, et iseseisvas Eesti Vabariigis läheb noorte elu paremaks.
 - e. *Mulle* valmistab *muret* Eesti saatus.

Ehkki kirjutajad ei piirdu vaid isiklike lootuste väljendamisega, vaid laiendavad uskumise, lootmise ja tahtmise kollektiivsele kogemusele, kasutades *meie*-vormi, esineb elulugudes ka asesõna *kõik*, samuti kolmel juhul (vt näited 7a–7c). Renate Pajusalu (2008: 1951, 1954) kirjeldab pragmaatilise rohkuse (ingl *pragmatic plentitude*) all referente, keda on kõneleja vaatepunktist olemas oodatust või tavapärasest suurem hulk. Seejuures ei tähenda pronoomen *kõik* sõna-sõnalt maailmas elavaid kõiki eestlasi, vaid viitab mingisugusele eestlaste grupile, keda on tavapärasest rohkem ja keda soovitakse rõhutada. Seega elulugude kirjutajad võrdlevad suurt gruppi eestlasi, kes loodavad Eesti iseseisvusesse, kogu maailmas olemasolevate eestlastega, sest nii tuleb esile ühtsus, veendumus ja suur poolehoid.

- (7) a. Ma usun nagu *kõik eestlased*, et Eesti saab vabaks ja iseseisvaks ja, et Eesti saab oma sõjaväe.
b. Ma hoian *kõikidele eestlaste üritustele* pöialt. Meeldib, et Pika Hermannini tornis lehvib sinimustvalge lipp. Loodan, et maailmakaardil on tulevikus Eesti teise värviga värvitud.
c. Usun, et iseseisvas Eestis elavad *kõik inimesed* palju paremini ja *kõik inimesed* on vabad.

7.2. Ristimine

Ristimist käsitlevaid märgendüksusi on kokku 11 (vt näitegrupid 8–13).

Näitegrupi (8) märgendüksused sisaldavad passiivi olevikku. Näidetes (8a–8b) puudub alus, kuid tegusõna *olema* näitab, et juurde mõeldav alus on *mina*-vormis. Näites (8c) on alus *ma*.

- (8) a. *Olen ka ristitud* Riia õigeusu kirikus, kui olin 2-aastane.
b. *Olen ristitud* 1. aug. 1991. a. Lüganuse valla Jaani kirikus.
c. Ma *olen ristitud* ja mul on ristiema.

Näitegrupi (9) juhud sisaldavad samuti passiivi olevikku. Näidetes (9a–9b) on alus *tema*-vormis.

- (9) a. *Ristitud on* ta Kaarli kirikus.
b. Ema *on ristitud*, kuid pole käinud leeris. Tal on kolm ristiema ja kolm ristiisa.

Näited (10a–10c) eristuvad eelmistest ristimist puudutavatest märgendüksustest (8–9) umbisikulise tegumoe lihtmineviku kasutamise poolest.

- (10) a. Vanaema *ristiti* väikese lapsena, millegipärast öösel.
b. 1955. aastal isa *ristiti*.
c. 1988. a. läksin kiriku pühapäevakooli ja 1989. *ristiti* mind ja minu venda, õde.

Näites (11) kasutatakse umbisikulise tegumoe erijuhtu, kus *vanemad* on eksplitsiitselt olemas, kuid nad ei asetu tegija positsiooni.

- (11) Minu vanemate ühisel nõul *otsustati* mind ka kiriklikult ristida.

Näites (12) esineb tegija, kes pole lause sisu seisukohalt reaalne tegija (vt pikemat seletust allpool).

- (12) Kui ma olin sülelapse eas, ei olnud ristimine populaarne ega lubatud ning *mu vanemad* ei ristinud mind. Mõne aasta pärast kavatsen ma seda kindlasti teha.

Näites (13) väljendub keeleline ökonoomsus ristimise läbiviija mitte nimetamisel.

- (13) Lasin end ristida 22. dets. 1991. a.

Neljal ristimist puudutaval juhul esineb umbisikulise tegumoe lihtminevik – ristija (kirikuõpetaja), kes inimese ristas, lausetest ei selgu ehk grammatiline subjekt puudub (vt näited 10a–10c). Ühel juhul (vt näide 11) kasutatakse niisugust umbisikulist tegumoodi, kus vanemad on eksplitsiitselt olemas, kuid nad ei asetu tegija positsiooni.

Ühel juhul (vt näide 12) esineb tegija (*mu vanemad*), kes pole lause sisu seisukohalt reaalne tegija. Tegemist on metonüümiaga, sest ristimise kui toimingu algatajat käsitletakse ka selle läbiviijana. Lauses väljendub keeleline ökonoomsus, sest toimingu läbiviijat ei mainita, ta on konteksti põhjal lihtsasti äratuntav. Keeleline ökonoomsus esineb ka näites 13, kus ristija jäetakse mainimata, sest kirjutaja eeldab lugeja teadmiste, et ristijaks on vastava väljaõppega vaimulik.

Kirjutajad kasutavad viiel juhul (vt näitegrupid 8, 9) passiivi olevikku, mis semantika vaatepunktist kirjeldab inimestele antud omadust olla ristitud, mitte niivõrd ristimist kui toimingut. Nimetan seda oma töös passiivi olevikuks, mitte impersonaali perfektiks (kirjeldab tegevust), sest

see kirjeldab inimese staatust, tegemist on seisundipassiiviga (*olema*-verb + *tud*-kesksõna). (vt Erelt 2017a: 218–225)

Võrreldes iseseisvumise taastamisele vihjavate juhtudega, ei seostu ristimine suurte tulevikulootustega. Nõukogude ajal polnud ristimine soovitud ja paljusid inimesi ei ristitud. Oldi harjunud asjaoluga, et seda ei tehta (1989. aasta elulugudes ristimisest ei kirjutatud). 1993. aasta elulugude kirjutamise ajal oli ristimine muutunud üsna tavapäraseks, kuid kirjutajad toovad selle siiski esile, näidates ristimise olulisust. Ristimisest kirjutamine on seotud varem mittesovitud teemade avalikustamisega. Võttes arvesse ristimise tavapärasemaks muutumist 1993. aastal, on ristimist käsitlevate juhtude puhul tegemist faktide neutraalse nentimisega. Info edastatakse konkreetselt ja lühidalt ega kasutata positiivse või negatiivse varjundiga sõnavara.

Elulugude kirjutajad ei ole elanud ajal, mil *tema*-vormis isikud (vt näited 9a–9b, 10a–10b) ristiti. Nad on oma lähedastelt selle ajajärgu kohta lihtsalt küsinud ning seejärel kuuldu eluloos ümber jutustanud. Autorid ei väljenda isiklikke hoiakuid ja emotsioone.

7.3. Saksa sõjavägi

Saksa sõjaväge puudutavaid juhte on kokku seitse (vt näitegrupid 14–16).

Näitegrupi (14) märgendüksused sisaldavad verbi *mobiliseerima*. Mõlemast näitest (14a–14b) ilmneb, et inimene võeti Saksa sõjaväkke sunniviisiliselt.

- (14) a. 1943. aasta lõpul *mobiliseeriti* ta Saksa sõjaväkke.
b. Rahulikult elasid nad kuni 1944. aastani, siis *mobiliseeriti* mu vanaisa Saksa sõjaväkke.

Näitegrupi (15) juhud sisaldavad verbe *minema*, *olema*, *teenima*. Näidetest (15a–15d) ei selgu (verbide alusel) konkreetselt, kuidas inimene Saksa sõjaväkke sattus. Näites (15b) kirjutatakse nõukogude režiimi ilmingust ühe autori vanaema igapäevaelus. Näitest (15d) selgub, et üks põhjus, miks kirjutajate lähedasi küüditati, oli teenimine Saksa sõjaväes.

- (15) a. Ema kaks venda (Endel ja Lembit) *läksid* mõlemad Saksa sõjaväkke (Lembit langes Velikije-Luki all ja Endel jäi teadmata kadunuks.)

b. Seda kuni 1948. aastani, mil teda vallandati kui „mittekohane kasvatama lapsi nõukogulikus vaimus“ (kuna mees, s.t. minu vanaisa *oli* Siberis ja 2 poega Saksa sõjaväes).

c. Vanaisa *teenis* Saksa sõjaväes.

d. Vanaisa *oli teeninud* Saksa sõjaväes ja see põhjustaski seda, et ta peale sõda kohe kinni nabiti ja vangilaagriga Uraali mäestiku lähedale sunnitööle saadeti.

Näites (16) kannab verb *võtma* kahetist tähendust, millest ei selgu, mis põhjusel inimene Saksa sõjaväkke sattus.

(16) 1944. a. veebruaris *võeti* ta Saksa sõjaväkke.

Saksa sõjaväkke värbamist ja seal teenimist on elulugudes väljendatud kolmel eri viisil. Esimeste juhtude (vt näitegrupp 14) puhul selgub üheselt, et inimene oli Saksa sõjaväkke võetud sunniviisiliselt ehk mobilisatsiooni korras. Sõnavara on negatiivne.

Teistel juhtudel (vt näitegrupp 15) on kirjutajad kasutanud väljendusviisi, millest ei selgu konkreetselt, kas lähedane on Saksa sõjaväkke läinud ja/või viibib seal vabatahtlikult või sunniviisiliselt. Näidete 15b–15d Saksa sõjaväge käsitlevad märgendüksused (*ja 2 poega Saksa sõjaväes, Vanaisa teenis Saksa sõjaväes., Vanaisa oli teeninud Saksa sõjaväes*) on kirja pandud neutraalset sõnavara kasutades. Üksnes näite 15a puhul selgub, et Saksa sõjaväkke minek põhjustas kannatusi, kasutatakse negatiivset sõna *langema* ja väljendit *jääma teadmata kadunuks*.

Viimasel juhul (vt näitegrupp 16) kannab verb *võeti* kahetist tähendust: esiteks inimene võis soovida Saksa sõjaväkke minna, aga ei olnud kindel, kas ta sinna võetakse või teiseks inimene võeti sinna siiski sunniviisiliselt. Konkreetset negatiivset sõnavara sellel juhul ei esine.

Saksa sõjaväest kirjutades kasutavad autorid umbisikulise tegumoe lihtminevikku kolmel juhul (vt näitegrupp 14, näitegrupp 16), mis tähendab seda, et tekstis ei öelda, kes inimese Saksa sõjaväkke mobiliseeris või võttis ehk grammatiline subjekt puudub. Saksa sõjaväkke värbajat ei mainita, ta on konteksti põhjal lihtsasti äratuntav. Elulugude kirjutajad ei ole elanud ajal, mil leidis aset Saksa okupatsioon ja nad on oma lähedastelt selle ajajärgu kohta lihtsalt küsinud ning seejärel kuuldu eluloos ümber jutustanud. Autorid ei väljenda isiklikke hoiakuid ja emotsioone.

7.4. Kүүдитамине

Küüditamist puudutavaid juhte on kokku 16 (vt näitegrupid 17–23).

Näitegrupi (17) märgendüksused sisaldavad verbi *küüditama*. Näidetes (17a–17f) kasutatakse umbisikulise tegumoe lihtminevikku. Näitest (17d) selgub, et inimene küüditati, sest ta oli esimese Eesti Vabariigi ajal pidanud konstaabli ametit.

- (17)
- a. 1951. aastal *küüditati* ta üksinda Siberisse.
 - b. Vanaisa *küüditati* Irkutski oblasti Tulunski rajooni.
 - c. 1949. aastal 25. märtsil *küüditati* ta Siberisse.
 - d. Samuti vend Paul, kes oli Eesti ajal konstaabel ja kes *küüditati* koos perega juunis 1941. aastal Siberisse.
 - e. Isa lapsepõlv möödus Venemaal Krasnodaris, sest 5-aastasena 1949. a. *küüditati* ta koos tema isa ja vanaemaga siit ära.
 - f. Kui minu isa oli 4-aastane, siis *küüditati* nad Siberisse.

Näites (18) esineb sõna *küüditamine*. Näitest (18) selgub, et nõukogude korraga kohanenud ja sealhulgas kommunismi tunnistanud inimesi ei pruugitud küüditada.

- (18) Minu ema läks 7. klassi Uuri Algkooli, kus temast ka kohe kommnoor sai, sest muidu oleks kogu perega Siberisse saadetud. Sõjajärgsetel perioodidel algas suur *küüditamine*. Minu ema perekonnast ei saadetud Siberisse kedagi.

Näitegrupis (19) väljenduvad küüditamise sünonüümid. Näidetes (19a–19d) avaldub konstruktsioon *arreteerima/kinni nabima + saatma* ja umbisikulise tegumoe lihtminevik.

- (19)
- a. 1941. aasta juunis vanaisa *arreteeriti* (*saadeti* Siberisse, kus ta ka hukati).
 - b. Isa *arreteeriti* kui rahvavaenlane ja *saadeti* Venemaale Arhipelaagi.
 - c. 1941. a. juunis vanaisa *arreteeriti* ja *saadeti* Siberisse. Hilisema järelpärimise teel saime teada, et ta lasti maha 1942. a veebruaris Norilskis.
 - d. Vanaisa oli teeninud Saksa sõjaväes ja see põhjustaski seda, et ta peale sõda kohe *kinni nabiti* ja vangilaagriga Uraali mäestiku lähedale sunnitööle *saadeti*.

Näitegrupis (20) väljendub küüditamise sünonüümne konstruktsioon *viima/saatma asumisele* ja umbisikulise tegumoe lihtminevik.

- (20) a. 1942. a. *viidi* minu vanaisa *asumisele* Siberisse.
b. See jutt oli tõsi, sest tõesti väga paljud inimesed *saadeti asumisele*, sealhulgas ka minu vanaonu Karl [NIMI]².

Näidetes (21–23) kasutatakse küüditamise sünonüüme, nagu *kohtuväliselt välja saatma*, *rahvavaenlasena saatma*, *tuli sõita*.

- (21) Alates veebruarist *oli* minu vanaema koos oma vanematega *kohtuväliselt välja saadetud*.
(22) Kuna vanaisa isa *saadeti rahvavaenlasena* Siberisse, siis pidi nende pere naasma Eestisse.
(23) Nagu tuhandetel *tuli* temalgi 1949. aastal koos laste, õe ja emaga Siberisse *sõita*.

Esiteks esineb küüditamist puudutavate juhtude puhul verb *küüditama* (vormina *küüditati*) kuuel (vt näitegrupp 17) ja nimisõna *küüditamine* ühel juhul (vt näitegrupp 18).

Teiseks esinevad konstruktsioonid *arreteeriti/nabiti kinni* + *saadeti* ning *viidi/saadeti asumisele* kokku kuuel juhul, need on ühtlasi küüditamise sünonüümid (vt näitegrupid 19–20). Lisaks nimetatud konstruktsioonidele esineb analüüsitavates elulootekstides veel kolm küüditamise sünonüümset fraasi: *oli kohtuväliselt välja saadetud*, *saadeti rahvavaenlasena*, *tuli sõita* (vt näitegrupid 21–23). Seega domineerib küüditamist käsitlevate juhtude puhul küüditamise sünonüümide kasutamine, neid juhte on kokku üheksa.

Eluloo kirjutamise ajal võisid autorid pidada küüditamist tabuteemaks ja kasutasid küüditamise sünonüüme, vältides ajaloolise sündmuse rõhutamist ning liigse tähelepanu pööramist oma pereliikmete raskele saatusele. Varasemal ajal juurutas nõukogude võim aastakümneid mõtteviisi, et küüditatud inimesed on kurjategijad. Kirjutaja võis tunda piinlikkust, et tema perekonnas elas küüditatud inimene, isegi kui autor teadis, et küüditamine oli ebaõiglane. *Asumisele viima/saatma* kõlab kui sunnitud ränne, kuid *küüditama* võis varasemal ajal mõnele lugejale rõhutada mõtet, et inimene oli kunagi nõukogude võimu poolt kurjategijaks sildistatud. Kirjutajatel võis olla soov mitte liigselt defineerida enda peret ühe sündmuse kaudu.

² [NIMI] tähistab anonümiseeritud perenime paiknemist lauses.

Sarnaselt ristimist ja Saksa sõjaväge käsitlevate juhtude puhul, kasutatakse ka küüditamist puudutavate juhtude puhul umbisikulise tegumoe lihtminevikku, misjuures küüditaja grammatilise subjektina lauses ei esine, ta on konteksti põhjal lihtsasti äratuntav. Viimaseid juhte on kokku kolmteist (vt näitegrupid 17, 19–20, 22). Näites 21 esineb umbisikulise tegumoe ennemineviku vorm. Kokku esineb umbisikulist tegumoodi 14 juhul. Materjalist ilmneb, et umbisikulise tegumoe lihtmineviku kasutamine küüditamisest kirjutamisel on sage.

Elulugude kirjutajad ei ole elanud ajal, mil toimus küüditamine. Autorid ei väljenda isiklikke hoiakuid ja emotsioone.

8. Järeldusi grammatiliste eripärade kohta

Siinses analüüsis tõin välja grammatilised eripärad, mis mõjutasid mind tonaalsuse määramisel. Järgnevalt teen järeldusi grammatiliste eripärade kohta.

Iseseisvuse taastamist puudutavate juhtude puhul kasutati positiivse hoiaku ja emotsiooni väljendamiseks eelkõige lausekonstruktsiooni verb (*uskuma, lootma, tahtma*) + *et*-komplementlause. *Meie*-vorm laiendas Eesti saatusest hoolimise kollektiivsele kogemusele ja asesõnaga *kõik* rõhutati suurt gruppi eestlasi, kelle jaoks oli oluline Eesti edasine käekäik. Analüüs näitas, et üksnes iseseisvuse taastamist puudutavate juhtude puhul eristus selgelt leksikaalne positiivsus teiste vaadeldud sündmusega kaasnenud olude kõrval.

Ristimist puudutavate juhtude puhul domineeris agentii mitteesitav keelekasutus. Passiivi ja umbisikulise tegumoe kasutamisega ei suunatud tähelepanu toimingus osalejatele või läbiviijatele, vaid kirjutajad nentisid üksnes fakti, et nad on ristitud. Seoses ristimisega ei kasutata positiivse ega negatiivse varjundiga sõnavara, sest 1989. aasta elulugude kirjutajad ei väljendanud mingisugust hoiakut mittesoositud tavas ning 1993. aasta elulugude autoritele ei tekitanud ristimine emotsioone. Sõnavara oli seetõttu kõigi ristimist puudutavate juhtude puhul neutraalne.

Saksa sõjaväele vihjavate juhtude puhul eristus selgelt leksikaalne negatiivsus siis, kui kasutati sõna *mobiliseerima*. Elulootekstides esines Saksa sõjaväge käsitlevaid juhte, kus sõnavara osutus neutraalseks juhul, kui märgendüksusest ei selgunud konkreetselt, et inimene viibis Saksa sõjaväes sunniviisiliselt ehk mobilisatsiooni korras. Eluloo kirjutajad on Saksa sõjaväele vihjavad juhud lähedaste jutu põhjal ümber jutustanud, kasutades umbisikulist tegumoodi. Autorid pole väljendanud isiklikke hoiakuid ja emotsioone. Autoritel ei olnud võimalust tunda emotsioone ja kirjutada oma hoiakutest, mis neil oleksid tekkinud, kui nad oleksid Saksa okupatsiooni ise läbi elanud.

Küüditamist käsitlevate juhtude puhul on autorid võinud pidada küüditamist tabuteemaks ja kasutada mingil määral pehmemdavaid küüditamise sünonüüme. Autorid pole väljendanud isiklikke hoiakuid ja emotsioone. Nad ei viibinud hetkes, mil küüditamine nende lähedastega aset leidis ja seetõttu polnud neil võimalik tunda tugevaid emotsioone.

Analüüsist ilmnes, et iseseisvuse taastamist, ristimist, Saksa sõjaväge ja küüditamist käsitlevate juhtude puhul kasutavad kirjutajad võrdlemisi sarnaseid lausemudeleid.

Veel ilmnes, et autorid esitavad sündmusega kaasnenud olude (Saksa sõjavägi, küüditamine, osad ristimise juhud) kirjeldused ajast, mida nad ise ei mäleta, kasutades refereeringuid lähedaste jutust. Autorid enamasti ei viita vanemate räägitule, vaid kirjutavad justkui omaenda teadmistest, ehkki nad ei ole neid sündmusi ise kogenud. Vestlusanalüüsis on seda nimetatud teadja positsiooniks, kus suhtlejal ei ole ühesugune ligipääs vestluses kasutatavale informatsioonile (Hennoste 2012: 674). Tiit Hennoste toetub John Heritage'i käsitlusele, mille järgi nimetatakse episteemiliseks hoiakuks/seisundiks (*epistemic stance*) seda, kuidas teadmise hetkeolukorda keeleliselt väljendatakse. Info jaotub osalejate vahel, moodustades rohkem teadja [K+] või vähem teadja [K-] positsiooni (*more/less knowledgeable*). (Heritage 2012: 4, 6–7) Kuigi mõistet *episteemiline hoiak* kasutatakse peamiselt suulise suhtluse analüüsimiseks, võimaldab see siiski kirjeldada ka seda, kuidas autorid kirjalikus diskursuses esitavad (või antud juhul ei esita) oma teadmise allika ja end selle valguses positsioneerivad. Kirjalikus diskursuses esineb sarnane juhtum uudislugudes, mille puhul pole loo algallikas põhitekstis selgesõnaliselt väljendatud (vt Bell 1991: 248). Teadja positsioon näitab, miks kirjutajad on piirdunud mõnel juhul pelgalt fakti nentimisega või ei väljenda oma hoiakuid ja emotsioone. Kirjutajatel on vaid teadmine, et teatud sündmused toimusid.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli teada saada, kuidas erinevad tonaalsused (positiivne, negatiivne, neutraalne) elulootekstides väljenduvad ning milline tonaalsus domineerib erineval ajal kirjutatud lugudes. Ühtlasi soovisin teada saada, kas automaatse sentimendianalüüsi teel saadud hinnangud elulooteksti tonaalsusele on asjakohased. Töö kolmandaks eesmärgiks oli välja selgitada, milliseid sõnu ja grammatilisi vahendeid elulootekstides esineb, mis viitavad sellele, kas emotsioonid ja hoiakud on positiivsed või negatiivsed.

Uurimus näitas, et elulood on äärmiselt ajastutundlikud – autorite isiklikud lood on läbi põimunud ajajärguga, millal lood kirjutati. Elulood kirjutati siirdeaja algusperioodil, aastatel 1989–1993. Sellel ajal toimusid ühiskonnas murrangulised sündmused ning elu oli ebakindel. Hirmud, ootused ja lootused, mida inimesed kogesid, kajastusid teismeliste kooliõpilaste elulugudes.

Selle ajajärgu võtmesündmused olid avalikustamine, fosforiidisõda, IME kontseptsiooni välja kuulutamine, öölaulupeod, suveräänsusdeklaratsiooni kehtestamine, Balti kett, iseseisvuse taastamine, põllumajandusreform ja rahareform. Tekstide analüüsimisel, mille aluseks oli sisuline märgendamine, toetusin nendele sündmustele. Sisulise märgendamise käigus selgus, et elulugudes kajastuvad sündmused otseselt ja kaudselt. Otsesõnu nimetavad kirjutajad neid harva, sageli autorid pigem vihjavad nendele sündmustele. Samuti selgus, et pikki ja emotsionaalseid sündmuse kirjeldusi või mõtisklusi elulootekstid ei sisalda ning kõiki teemasid käsitletakse üksnes paari lausega. Töö käigus ilmnis, et tonaalsuse analüüsimise tulemuslikkus taandub suurel määral märgendamisele. Kui tekst märgendatakse asjatundlikult ja korrektselt, võib ka tonaalsusanalüüs anda ootuspärasemaid tulemusi.

Automaatse sentimendianalüüsi tulemused näitasid, et 1989. aastal kirjutatud elulugudes domineerib positiivne tonaalsus, ka inimhindajana sain sama tulemuse. Positiivne tonaalsus peegeldab kirjutamise aega – 1989. aastal kirjutatakse usust, et Eesti saab vabaks ning isiklikest tulevikuootustest, mis on valdavalt helged. Automaatsest tonaalsusanalüüsist selgub, et 1993. aasta elulugudes domineerib neutraalne tonaalsus. Inimhindajana aga tuvastasin, et 1993. aasta elulugudes domineerib negatiivne tonaalsus. Eeldatavasti on neutraalse või negatiivse tonaalsuse põhjuseks elevuse puudumine, mida varasemalt põhjustas muutuste ootust. Negatiivset tonaalsust kujundab ka vanavanemate keeruline saatus (küüditamised). 1993. aasta elulood erinevad 1989.

aasta elulugudest selle poolest, et 1993. aasta elulugudes kirjutatakse suguvõsa minevikust. Kirjutajad nendivad fakte, mis on varasemalt lähedastega juhtunud ja mida nad on vanematelt kuulnud (kirjutavad teadja positsioonilt), kuid need juhtumused ei ole kirjutajate jaoks isiklikud mistõttu ei kaasne nendega emotsioone.

Kõige sagedamini kattusid inimhindaja ja keelemudeli EstBERTi hinnangud ristimist ja iseseisvuse taastamist käsitlevate juhtude puhul. Ristimist puudutavate juhtude puhul valitses alati neutraalne tonaalsus ning iseseisvuse taastamist käsitlevate juhtude puhul positiivne tonaalsus. Kõige rohkem erinesid inimhindaja ja keelemudeli hinnangud Saksa sõjaväge ja küüditamist puudutavate juhtude osas. See võib tuleneda keelemudeli ebajärjekindlusest.

Iseseisvuse taastamist puudutavate juhtude puhul kasutasid autorid positiivse hoiaku ja emotsiooni väljendamiseks eelkõige lausekonstruktsiooni *uskuma/lootma/tahtma* + *et-*komplementlause. Ristimist puudutavate juhtude puhul domineeris agentii mitteesitav keelekasutus, kus passiivi ja umbisiku kasutamisega nentisid kirjutajad üksnes fakti, et nad on ristitud. Saksa sõjaväele vihjavate juhtude puhul eristus selgelt leksikaalne negatiivsus sõna *mobiliseerima* kasutamise näol. Küüditamist käsitlevate juhtude puhul kasutati küüditamist pehmendavaid sünonüüme (nt *asumisele saatma*).

Tööst selgub, et keelemudelile ei saa ette heita kultuuriteadlikkuse puudumist, EstBERT analüüsis keelt ehk üksnes märgendüksusi, mille mina mudelile ette andsin. Inimesena mõjutab aga määratud tonaalsust kollektiivne mälu, näiteks teadmine, et küüditamine on läbi ajaloo olnud eestlaste jaoks negatiivne. Suurtel keelemudelitel on potentsiaali tekstide analüüsimiseks, sest automaatanalüüs on kiire ja lühendab inimesel lähilugemiseks kuluvat aega.

Kirjandus

- Aan, Helle. 1989. Mitte välisreisi nimel. *Säde*, 6. september, 1.
- Aare, Juhan. 1999. *Fosforiidisõda 1971–1989*. Tallinn: Kirilille Kirjastus.
- Bell, Allan. 1991. News Stories As Narratives. Adam Jaworski & Nikolas Coupland (toim), *The Discourse Reader* Vol. 2, 236–251. London: Routledge.
- Erelt, Mati. 2017a. Öeldis. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks III*, 93–239. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati. 2017b. Liitlause. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks III*, 647–755. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Erelt, Mati. 2017c. Sissejuhatus süntaksisse. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks III*, 53–89. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hennoste, Tiit. 2012. Küsimuse vorm, episteemiline staatus ja episteemiline hoiak. *Keel ja Kirjandus* 8–9. 674–695. <https://doi.org/10.54013/kk658a9>.
- Heritage, John. 2012. Epistemic in Action. Action Formation and Territories of Knowledge. *Research on Language and Social Interaction* 45(1). 1–29. <https://doi.org/10.1080/08351813.2012.646684>.
- Kallas, Siim, Tiit Made, Edgar Savisaar, & Mikk Titma. 1987. Ettepanek: kogu Eesti NSV täielikule isemajandamisele. *Edasi*, 26. september, 3.
- Karell, Allan Henry. 1992. Pangandus ja rahareform Eesti Vabariigis. *Rahareform Eestis 1992. a.* = *The monetary reform in Estonia 1992*, 3–6. Tallinn: Eesti Pank.
- Kõresaar, Ene. 2003. Mälu, aeg, kogemus ja elulooürija pilk. Ene Kõresaar & Terje Anepaio (toim), *Mälu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive*, 7–32. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lauristin, Marju & Peeter Vihalemm. 2017. Eesti tee stagnaajast tänapäeva: sotsiaalteaduslik vaade kolme aastakümne arengutele. Peeter Vihalemm, Marju Lauristin, Veronika Kalmus & Triin Vihalemm (toim), *Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused*, 60–95. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Meder, Theo. 2020. Eluraamatute arvutianalüüs – prooviuurimus. *Methis. Studia humaniora Estonica* 26, 92–107. <https://doi.org/10.7592/methis.v21i26.16912>.
- Metslang, Helle. 2017. Kommunikatiivsed lausetüübid. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks III*, 515–536. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Nathan, Filip, Muhammad Naufal Atha Rabbaanii Jacknius, Muhammad Fikri Hasani & Ayu Maulina. 2025. Tracking Political Bias in U.S. News Media: A Daily Sentiment Analysis of the 2024 Presidential Election Using RoBERTa. *Procedia Computer Science* 269. 289–298. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2025.08.281>.
- Marran, Siim-Toomas. 2012. Sentimentaalne analüüs eestikeelse peavoolumeedia veebiartiklite kommentaaride baasil. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Matemaatika-informaatikateaduskond. Arvutiteaduse instituut.
- Niit, Raul. 2023. BERT mudeli kohandamine eesti keelele. Magistritöö. Tartu Ülikool. Loodus- ja täppisteaduste valdkond. Arvutiteaduse instituut.
- Ojamaa, Triinu & Hanna Saare. 2025. Lapsed, kes uskusid IMESse. Siirdeaja elulugude temaatiline struktuur. *Mäetagused* 93. 33–58. https://doi.org/10.7592/MT2025.93.ojamaa_saare.
- Pajusalu, Renate. 2008. Pragmatics of quantifiers: the case of Estonian kõik ‘all’. *Journal of Pragmatics* 40 (11). 1950–1965. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2008.04.006>.
- Rosenberg, Tiit. 2014. Maareformidest Eestis läbi aegade. Merli Sild, Mati Tamm & Ell Vahtramäe (koost), Vilja Kohler (toim), *Maaelu ja elu maal muutuste tuultes. Põllumajandusreform 20*, 8–22. Tartu: Eesti Põllumajandusmuuseum.
- Tanvir, Hasan, Claudia Kittask, Sandra Eiche & Kairit Sirts. 2021. EstBERT: A Pretrained Language-Specific BERT for Estonian. *Proceedings of the 23rd Nordic Conference on Computational Linguistics: 23rd Nordic Conference on Computational Linguistics, virtual, 31.05.2021-02.06.2021*. Linköping: Linköping University Electronic Press, 11–19.
- Vainik, Ene. 2001. Eestlaste emotsioonisõnavara. Magistritöö. Tartu Ülikool. Filosoofiateaduskond. Eesti ja üldkeeleteaduse instituut. Üldkeeleteaduse osakond.
- Vainik, Ene. 2002. Millest on tehtud eestlaste emotsioonisõnavara. *Keel ja Kirjandus* 45(8), 537–553.
- Vainik, Ene. 2016. Eesti tunded. Sõnaportreed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Õim, Asta. 2007. Kuidas eestlane oma muret muretseb. *Keel ja Kirjandus* 3, 222–228

Identifying emotions and attitudes in the biographies of teenagers in 1989 and 1993. Summary

In this paper, I analyze teenagers' autobiographies submitted to The Estonian Cultural History Archives at the Estonian Literary Museum as part of a collection campaign at the start of the transition period (in 1989 and 1993). The objective of the bachelor's thesis was to find out how different tonalities (positive, negative, neutral) are expressed in biographical texts and which tonality dominates in biographies written at different times. Simultaneously, I was to determine whether the assessments of the tonality of biographical texts obtained through sentiment analysis are relevant. The third aim of the thesis was to analyze what words and grammatical features appear in biographical texts that indicate whether emotions and attitudes are positive or negative. For this research, I use text annotation to perform sentiment analysis with the language model EstBERT and with a human evaluator (myself). Based on both results, I draw further conclusions regarding the paper's main objectives.

The study showed that biographies are extremely time-sensitive – the authors' personal stories are intertwined with the period in which the stories were written. The biographies were written between 1989 and 1993, during the transition from the Soviet Union to the Republic of Estonia. At that time, the society was hit by groundbreaking events, while everyday life was uncertain. The teenage authors' fears, expectations, and hopes were portrayed in their stories.

The key events of this period were *glasnost*, the phosphorite war, the announcement of the Self-Managing Estonia (*IME kontseptsioon*), the night song celebration, the declaration of sovereignty, the Baltic chain, the restoration of independence, the agricultural reform, and the monetary reform. When analyzing the text, which was based on text annotation, I relied on the events listed above. During text annotation, it became clear that these events were mentioned both directly and indirectly in the texts. The authors mostly hint at the events rather than explicitly mention them. There are rarely any long or emotionally loaded descriptions of the events, mostly just a few sentences about the topics. While working on the texts, I realized that the sentiment analysis results depend on how well the texts are annotated.

The automatic sentiment analysis showed that the dominant tonality in the 1989 biographies is positive, and I reached the same conclusion as a human evaluator. The positive tonality reflects the time of writing. In 1989, people wrote about their faith that Estonia would be free and about their

mostly optimistic personal expectations for the future. The automatic sentiment analysis indicates that the dominant tonality in the 1993 biographies is neutral. As a human evaluator, however, I found that a negative tonality dominates in the 1993 biographies. The neutral or negative tonality is presumably due to the lack of excitement, which was previously caused by the expectation of change. Also, this result probably comes from the relatives' pasts (deportations), though not containing much emotion, because the authors write based on what they have learned from their family members. The writers state facts about past events involving their relatives and incidents they have heard from their parents, but these incidents are not personal to them, which is why they are not accompanied by strong emotion.

The human evaluator's and the language model EstBERT's assessments overlapped most in cases regarding baptism and the restoration of independence. In cases concerning baptism, a neutral tonality always prevailed; in cases concerning the restoration of independence, a positive tonality prevailed. The assessments differed the most in cases of the German Army and deportation. This result may be due to the language model's inconsistency.

In cases concerning the restoration of independence, the authors primarily used the sentence construction *uskuma/lootma/tahtma* (to believe/to hope/to want) + *et-complement clause* (*et-komplementlause*) to express positive attitudes and emotions. Cases on the topic of baptism, language use without an agent, are dominated by the passive and impersonal voices. In cases alluding to the German army, lexical negativity was clearly expressed using the word *mobiliseerima* (mobilize). In cases concerning deportation, synonyms were often used to soften the term (eg, *asumisele saatma*).

Ultimately, the thesis concludes that the language model's limitations do not stem from an inherent lack of cultural awareness, as EstBERT purely processed the linguistic tokens provided. Human sentiment evaluation, by contrast, is deeply informed by collective memory –such as the shared historical understanding of the trauma of deportation. Nonetheless, large language models demonstrate significant potential for text analysis, as automated approaches drastically reduce the time required for human close reading.

Lisad

Tabel 1. Märkendüksused sündmustega kaasnenud olude kohta.

	MÄRGENDÜKSUS (<solu>)	ELULOO KIRJUTAMISE AASTA	SÜNDMUSEGA KAASNENUD OLUDE TÜÜP (<solu type>)	AVALIKUSTAMISE ALAMKATEGOORIA (<solu type="avalikustamine" subcat="x">)
1	Eesti rahval seisab ees pikk ja raske võitlus, et tagasi saada kaotatud vabadus.	1989	iseseisvuse_taaste	
2	Unistan vabast, iseseisvast Eestist.	1989	iseseisvuse_taaste	
3	ja meie väike riik saab iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste	
4	Ma usun nagu kõik eestlased, et Eesti saab vabaks ja iseseisvaks ja, et Eesti saab oma sõjaväe.	1989	iseseisvuse_taaste	
5	Olen teada saanud Eesti vabariigi saatuse.	1989	avalikustamine	eesti_vabariik
6	Ma väga tahan, et peatatakse migratsioon	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika
7	et, enam ei avataks kaevandusi ega ehitataks tehaseid.	1989	fosforiidisoda	
8	Ma usun, et meil Eesti saab iseseisvaks	1989	iseseisvuse_taaste	
9	Loodame, et iseseisvas Eesti Vabariigis läheb noorte elu paremaks.	1989	iseseisvuse_taaste	
10	loodan Eesti iseseisvusse.	1989	iseseisvuse_taaste	

11	Tahan veel, et Eesti saaks juba kiiremini iseseisvaks. Siis saab ehk juba Soome tasemele.	1989	iseseisvuse_taaste	
12	Ma usun, et Eesti saab iseseisvaks ja jõuab arenenud maadele järele. Kui me juba oma lipu saime, miks ei peaks me siis iseseisvaks riigiks saama.	1989	iseseisvuse_taaste	
13	Ma usun, et Eesti saab vabaks maaks. Ma tahaksin et Eesti lööks NSVL-st lahku, tekiks uus omaette riik.	1989	iseseisvuse_taaste	
14	Loodan, et venelaste ülekaal kaoks.	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika
15	Ma hoian kõikidele eestlaste üritustele pöialt. Meeldib, et Pika Hermannini tornis lehvib sinimustvalge lipp. Loodan, et maailmakaardil on tulevikus Eesti teise värviga värvitud.	1989	iseseisvuse_taaste	
16	Loodan siiski seda, et Eesti saab kunagi iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste	
17	Usun, et iseseisvas Eestis elavad kõik inimesed palju paremini ja kõik inimesed on vabad.	1989	iseseisvuse_taaste	
18	Ma usun eelkõige iseendasse. Peale selle jumalasse	1989	avalikustamine	usk
19	Mulle valmistab muret Eesti saatus.	1989	iseseisvuse_taaste	
20	Ma tahaks, et kõik Eestis olevad õhku saastavad tehased ja kaevandused suletaks.	1989	fosforiidisoda	

21	Veel tahaks ma väga, et Eesti saaks iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste	
22	Praeguses uutmisajas ma eriti helgesse tulevikku ei looda.	1989	avalikustamine	uutmine
23	Mina usun ja loodan väga, et Eesti saab täiesti iseseisvaks, nagu ta seda kunagi oli.	1989	iseseisvuse_taaste	
24	Vanaemagi on mulle ühte ja teist Eesti Vabariigi ajast rääkinud. Ta ütles siis, et oleks Eesti Vabariik saanud veel kakskümmend aastat püsida, siis ei oleks teda vallutada suudetud.	1989	avalikustamine	eesti_vabariik
25	Ma arvan, et ei saa kunagi ütelda, et see rahvas on vastik ja kasigu ta siit minema. Meil vabariigis on rahvusprobleemid väga teravad. Kunagi ma arvasin, et inimesed ei erine üksteisest eriti. Kuid nüüd on väga hästi näha. Öeldakse, et eestlased on rahulikud, et nad ei soovi alati jõuga midagi korda saata, pigem katsuvad nõuga. Praeguses ühiskonnas tuleb see hästi välja.	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika
26	1941. aasta juunis vanaisa arreteeriti (saadeti Siberisse, kus ta ka hukati).	1993	avalikustamine	kyyditamine
27	Ema kaks venda (Endel ja Lembit) läksid mõlemad Saksa sõjaväkke (Lembit langes Velikije-Luki all ja Endel jäi teadmata kadunuks.)	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi
28	1943. aasta lõpul mobiliseeriti ta Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi

29	1944. aastal isa põgenes ja varjas end metsas. Kui Vene väed tagasi tulid ja algasid uued arreteerimised, põgenes ta uuesti metsa.	1993	avalikustamine	metsavendlus
30	Isa arreteeriti kui rahvavaenlane ja saadeti Venemaale Arhipelaagi.	1993	avalikustamine	kyyditamine
31	Kui algas Vabadussõda, oli minu vanaisa üks aktiivsemaid ohvitsere.	1993	avalikustamine	vabadussoda
32	1941. a. juunis vanaisa arreteeriti ja saadeti Siberisse. Hilisema järelpärimise teel saime teada, et ta lasti maha 1942. a veebruaris Norilskis.	1993	avalikustamine	kyyditamine
33	ja 2 poega Saksa sõjaväes	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi
34	Kõige vanem poeg Jaan sai Vabadussõjas haavata ja suri.	1993	avalikustamine	vabadussoda
35	Talu ja kogu varandus võeti Nõukogude ajal ära.	1993	avalikustamine	talu_riigile
36	Kui ma olin sülelapse eas, ei olnud ristimine populaarne ega lubatud ning mu vanemad ei ristinud mind. Mõne aasta pärast kavatsen ma seda kindlasti teha.	1993	avalikustamine	ristimine
37	Mulle teeb muret looduse olukord. Valus on vaadata, kuidas teda hävitatakse ja reostatakse. Ta vajab kaitset, on ju loodus kõige alus.	1993	fosforiidisoda	

38	1953. aasta sügisel pidi vanaisa oma kodutalust poliitilistel põhjustel lahkuma	1993	avalikustamine	talu_riigile
39	Seoses kolhoosi reorganiseerimisega töötab isa selle aasta märtsist AS „Suurekivi“.	1993	pollureform	
40	Olen ka ristitud Riia õigeusu kirikus, kui olin 2-aastane.	1993	avalikustamine	ristimine
41	Olen ristitud 1. aug. 1991. a. Lüganuse valla Jaani kirikus.	1993	avalikustamine	ristimine
42	Alates veebruarist oli minu vanaema koos oma vanematega kohtuväliselt välja saadetud.	1993	avalikustamine	kyyditamine
43	1942. a. viidi minu vanaisa asumisele Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine
44	Lapsepõlv ja noorusaastad möödusid tal tollal veel kaunis ja puhtas kuurortlinnas. Tihti on vanaema mulle jutustanud praeguse ja temaaegse Pärnu erinevustest.	1993	fosforiidisoda	
45	Nõukogude võim võttis 1945. aastal talu.	1993	avalikustamine	talu_riigile
46	Talu kuulus kunagi minu vanaema isale, kes selle pärast Vabadussõda sai.	1993	avalikustamine	vabadussoda
47	Pärast S.M. Kirovi nim. Näidiskalurikolhoosi lagunemist peame me lihtsalt talu.	1993	pollureform	

48	Minu vanaisa aga läks metsa. Punaarmeesse värbamisest ta seekord pääses. 1943. aastal tungisid Eestisse Saksa väed ja jälle pidid noored mehed sõdima minema. Nüüd pidi vanaisa uuesti metsa pakku minema ja ka seekord ta pääses.	1993	avalikustamine	metsavendlus
49	Minu vanemate ühisel nõul otsustati mind ka kiriklikult ristida.	1993	avalikustamine	ristimine
50	Meil oli majapidamine juba ammu olemas ja nüüd saame ka võibolla osa maadest tagasi.	1993	pollureform	
51	Võeti ära ka selleks ajaks päris heal järjel Lõpe talu maad ja loomad. Kolhoosile!!	1993	avalikustamine	talu_riigile
52	Ristitud on ta Kaarli kirikus.	1993	avalikustamine	ristimine
53	1941. a. hoidis vanaisa Punaarmee mobilisatsioonist kõrvale ja läks metsavennaks.	1993	avalikustamine	metsavendlus
54	Rahulikult elasid nad kuni 1944. aastani, siis mobiliseeriti mu vanaisa Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi
55	1951. aastal küüditati ta üksinda Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine
56	Ma usun Jumalasse ja natukene ka saatusesse.	1993	avalikustamine	usk
57	Lasin end ristida 22. dets. 1991. a.	1993	avalikustamine	ristimine

58	Kuna vanaisa isa saadeti rahvavaenlasena Siberisse, siis pidi nende pere naasma Eestisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine
59	kuna talt võeti ära kogu talu varandus.	1993	avalikustamine	talu_riigile
60	Vanaisa teenis Saksa sõjaväes.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi
61	Vanaisa küüditati Irkutski oblasti Tulunski rajooni.	1993	avalikustamine	kyyditamine
62	Oma elu olen ma andnud Jumala kätte ja seda ei ole ma kahetsenud siamaani.	1993	avalikustamine	usk
63	Minu ema läks 7. klassi Uuri Algkooli, kus temast ka kohe kommnoor sai, sest muidu oleks kogu perega Siberisse saadetud. Sõjajärgsetel perioodidel algas suur küüditamine. Minu ema perekonnast ei saadetud Siberisse kedagi.	1993	avalikustamine	kyyditamine
64	Ma olen ristitud ja mul on ristiema.	1993	avalikustamine	ristimine
65	Ema on ristitud, kuid pole käinud leeris. Tal on kolm ristiema ja kolm ristiisa.	1993	avalikustamine	ristimine
66	Vanaema isa lahkus sõjakeerises Eestist ning elab praegu Kanadas Torontos.	1993	avalikustamine	sugulased_valismaal
67	Vanaema ristiti väikese lapsena, millegipärast öösel.	1993	avalikustamine	ristimine

68	Vanem vend Eino [NIMI] ³ , vanem õde Aino [NIMI], noorem õde Maimu [NIMI] ja noorem vend Joosep [NIMI] elavad Rootsis. Ema nimi oli Olga [NIMI]. Ta suri Rootsis '88 aasta suvel. Isa nimi oli Joosep [NIMI], minu vanaisa oli ainuke, kes jäi perekonnast Eestisse.	1993	avalikustamine	sugulased_valismaal
69	1943. a. võitles ta Soome sõjas venelaste vastu. 1944. a. sügisel tuli ta tagasi.	1993	avalikustamine	soomepoisid
70	Kui venelane Eestisse tuli, pidi vanaisa end metsas peitma. Sellepärast, et ta oli käinud Soome sõjas.	1993	avalikustamine	metsavendlus
71	Nüüd oli siis Eestimaal võimutsejaks venelane ning Eesti Vabariigi kunagine olemasolu tuli täiesti ära unustada.	1993	avalikustamine	eesti_vabariik
72	tõesti väga paljud inimesed saadeti asumisele, sealhulgas ka minu vanaonu Karl [NIMI].	1993	avalikustamine	kyyditamine
73	Vanaisa oli teeninud Saksa sõjaväes	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi
74	see põhjustaski seda, et ta peale sõda kohe kinni nabiti ja vangilaagriga Uraali mäestiku lähedale sunnitööle saadeti.	1993	avalikustamine	kyyditamine
75	Ma usun Jumalat, usun ülemvõimu kogu eksistentsi üle.	1993	avalikustamine	usk
76	1955. aastal isa ristiti.	1993	avalikustamine	ristimine

³ [NIMI] tähistab anonümiseeritud perenime paiknemist lauses.

77	1949. aastal 25. märtsil küüditati ta Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine
78	1944. a. veebruaris võeti ta Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi
79	Nagu tuhandetel tuli temalgi 1949. aastal koos laste, õe ja emaga Siberisse sõita.	1993	avalikustamine	kyyditamine
80	1988. a. läksin kiriku pühapäevakooli ja 1989. ristiti mind ja minu venda, õde.	1993	avalikustamine	ristimine
81	Samuti vend Paul, kes oli Eesti ajal konstaabel ja kes küüditati koos perega juunis 1941. aastal Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine
82	Juba aastaid olen uskunud jumalasse, kuigi kodus meil jumalast ei räägita. Nooremana käisin ka Kuusalu kirikus pühapäevakoolis.	1993	avalikustamine	usk
83	Isa lapsepõlv möödus Venemaal Krasnodaris, sest 5-aastasena 1974. a. küüditati ta koos tema isa ja vanaemaga siit ära.	1993	avalikustamine	kyyditamine
84	Oli lehm, lambad, kanad ja ka hobune, see muidugi võeti ära, kui tulid kolhoosid.	1993	avalikustamine	talu_riigile
85	Kui minu isa oli 4-aastane, siis küüditati nad Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine
86	Kolhoos võttis talust osa loomi ära.	1993	avalikustamine	talu_riigile

Tabel 2. Sündmusega kaasnenud olude automaathinnangu ja inimhinnangu tulemused.

	SÜNDMUSEGA KAASNENUD OLUD (<solu>)	ELULOO KIRJUTAMISE AASTA	SÜNDMUSEGA KAASNENUD OLUDE TÜÜP (<solu type>)	AVALIKUSTAMISE ALAMKATEGOORIA (<solu type="avalikustamine" subcat="x">)	ESTBERTI HINNANG⁴	ESTBERTI HINNANGU- KINDLUS	INIMHINNANG
1	Eesti rahval seisab ees pikk ja raske võitlus, et tagasi saada kaotatud vabadus.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999976039	positiivne
2	Unistan vabast, iseseisvast Eestist.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,997097492	positiivne
3	ja meie väike riik saab iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999888062	positiivne
4	Ma usun nagu kõik eestlased, et Eesti saab vabaks ja iseseisvaks ja, et Eesti saab oma sõjaväe.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999999285	positiivne
5	Olen teada saanud Eesti vabariigi saatuse.	1989	avalikustamine	eesti_vabariik	negatiivne	0,999968529	neutraalne
6	Ma väga tahan, et peatatakse migratsioon	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika	positiivne	0,973689437	positiivne
7	et, enam ei avataks kaevandusi ega ehitataks tehaseid.	1989	fosforiidisoda		neutraalne	0,971985161	negatiivne
8	Ma usun, et meil Eesti saab iseseisvaks	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999998689	positiivne
9	Loodame, et iseseisvas Eesti Vabariigis läheb noorte elu paremaks.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999998689	positiivne

⁴ Sinisega on märgitud automaathinnangu ja inimhinnangu erinevused.

10	loodan Eesti iseseisvusse.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999998808	positiivne
11	Tahan veel, et Eesti saaks juba kiiremini iseseisvaks. Siis saab ehk juba Soome tasemele.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999983788	positiivne
12	Ma usun, et Eesti saab iseseisvaks ja jõuab arenenud maadele järele. Kui me juba oma lipu saime, miks ei peaks me siis iseseisvaks riigiks saama.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,969384789	positiivne
13	Ma usun, et Eesti saab vabaks maaks. Ma tahaksin et Eesti lööks NSVL-st lahku, tekiks uus omaette riik.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999999046	positiivne
14	Loodan, et venelaste ülekaal kaoks.	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika	negatiivne	0,999998331	positiivne
15	Ma hoian kõikidele eestlaste üritustele pöialt. Meeldib, et Pika Hermannini tornis lehvib sinimustvalge lipp. Loodan, et maailmakaardil on tulevikus Eesti teise värviga värvitud.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999998689	positiivne
16	Loodan siiski seda, et Eesti saab kunagi iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999997616	positiivne
17	Usun, et iseseisvas Eestis elavad kõik inimesed palju paremini ja kõik inimesed on vabad.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999998927	positiivne
18	Ma usun eelkõige iseendasse. Peale selle jumalasse	1989	avalikustamine	usk	positiivne	0,999998927	positiivne

19	Mulle valmistab muret Eesti saatus.	1989	iseseisvuse_taaste		negatiivne	0,999998093	negatiivne
20	Ma tahaks, et kõik Eestis olevad õhku saastavad tehased ja kaevandused suletaks.	1989	fosforiidisoda		negatiivne	0,999994516	negatiivne
21	Veel tahaks ma väga, et Eesti saaks iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999999046	positiivne
22	Praeguses uutmisajas ma eriti helgesse tulevikku ei looda.	1989	avalikustamine	uutmine	positiivne	0,999889255	negatiivne
23	Mina usun ja loodan väga, et Eesti saab täiesti iseseisvaks, nagu ta seda kunagi oli.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	0,999999046	positiivne
24	Vanaemagi on mulle ühte ja teist Eesti Vabariigi ajast rääkinud. Ta ütles siis, et oleks Eesti Vabariik saanud veel kakskümmend aastat püsida, siis ei oleks teda vallutada suudetud.	1989	avalikustamine	eesti_vabariik	negatiivne	0,999997735	negatiivne
25	Ma arvan, et ei saa kunagi ütelda, et see rahvas on vastik ja kasigu ta siit minema. Meil vabariigis on rahvusprobleemid väga teravad. Kunagi ma arvasin, et inimesed ei erine üksteisest eriti. Kuid nüüd on väga hästi näha. Öeldakse, et eestlased on rahulikud, et nad ei soovi alati jõuga midagi korda saata, pigem katsuvad nõuga. Praeguses ühiskonnas tuleb see hästi välja.	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika	negatiivne	0,999998569	negatiivne

26	1941. aasta juunis vanaisa arreteeriti (saadeti Siberisse, kust ka hukati).	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999990106	negatiivne
27	Ema kaks venda (Endel ja Lembit) läksid mõlemad Saksa sõjaväkke (Lembit langes Velikije-Luki all ja Endel jäi teadmata kadunuks.)	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	negatiivne	0,999999046	negatiivne
28	1943. aasta lõpul mobiliseeriti ta Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	neutraalne	0,999743879	negatiivne
29	1944. aastal isa põgenes ja varjas end metsas. Kui Vene väed tagasi tulid ja algasid uued arreteerimised, põgenes ta uuesti metsa.	1993	avalikustamine	metsavendlus	negatiivne	0,999998927	negatiivne
30	Isa arreteeriti kui rahvavaenlane ja saadeti Venemaale Arhipelaagi.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999999046	negatiivne
31	Kui algas Vabadussõda, oli minu vanaisa üks aktiivsemaid ohvitsere.	1993	avalikustamine	vabadussoda	positiivne	0,999997616	positiivne
32	1941. a. juunis vanaisa arreteeriti ja saadeti Siberisse. Hilisema järelpärimise teel saime teada, et ta lasti maha 1942. a veebruaris Norilskis.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999999046	negatiivne
33	ja 2 poega Saksa sõjaväes	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	negatiivne	0,999999046	neutraalne
34	Kõige vanem poeg Jaan sai Vabadussõjas haavata ja suri.	1993	avalikustamine	vabadussoda	negatiivne	0,99999845	negatiivne

35	Talu ja kogu varandus võeti Nõukogude ajal ära.	1993	avalikustamine	talu_riigile	neutraalne	0,520407379	negatiivne
36	Kui ma olin sülelapse eas, ei olnud ristimine populaarne ega lubatud ning mu vanemad ei ristinud mind. Mõne aasta pärast kavatsen ma seda kindlasti teha.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,61057359	neutraalne
37	Mulle teeb muret looduse olukord. Valus on vaadata, kuidas teda hävitatakse ja reostatakse. Ta vajab kaitset, on ju loodus kõige alus.	1993	fosforiidisoda		negatiivne	0,999998093	negatiivne
38	1953. aasta sügisel pidi vanaisa oma kodutalust poliitilistel põhjustel lahkuma	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	0,999999285	negatiivne
39	Seoses kolhoosi reorganiseerimisega töötab isa selle aasta märtsist AS „Suurekivi“.	1993	pollureform		neutraalne	0,999998212	neutraalne
40	Olen ka ristitud Riia õigeusu kirikus, kui olin 2-aastane.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999999523	neutraalne
41	Olen ristitud 1. aug. 1991. a. Lüganuse valla Jaani kirikus.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999997854	neutraalne
42	Alates veebruarist oli minu vanaema koos oma vanematega kohtuväliselt välja saadetud.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999999046	negatiivne
43	1942. a. viidi minu vanaisa asumisele Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	neutraalne	0,82745868	negatiivne

44	Lapsepõlv ja noorusaastad möödusid tal tollal veel kaunis ja puhtas kuurortlinnas. Tihti on vanaema mulle jutustanud praeguse ja temaaegse Pärnu erinevustest.	1993	fosforiidisoda		neutraalne	0,999645829	neutraalne
45	Nõukogude võim võttis 1945. aastal talu.	1993	avalikustamine	talu_riigile	neutraalne	0,999997258	negatiivne
46	Talu kuulus kunagi minu vanaema isale, kes selle pärast Vabadussõda sai.	1993	avalikustamine	vabadussoda	neutraalne	0,998127997	neutraalne
47	Pärast S.M. Kirovi nim. Näidiskalurikolhoosi lagunemist peame me lihtsalt talu.	1993	pollureform		negatiivne	0,999998689	neutraalne
48	Minu vanaisa aga läks metsa. Punaarmeele värbamisest ta seekord pääses. 1943. aastal tungisid Eestisse Saksa väed ja jälle pidid noored mehed sõdima minema. Nüüd pidi vanaisa uuesti metsa pakku minema ja ka seekord ta pääses.	1993	avalikustamine	metsavendlus	negatiivne	0,999999285	positiivne
49	Minu vanemate ühisel nõul otsustati mind ka kiriklikult ristida.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999649167	neutraalne
50	Meil oli majapidamine juba ammu olemas ja nüüd saame ka võibolla osa maadest tagasi.	1993	pollureform		neutraalne	0,997638226	neutraalne
51	Võeti ära ka selleks ajaks päris heal järjel Lõpe talu maad ja loomad. Kolhoosile!!	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	0,999988437	negatiivne

52	Ristitud on ta Kaarli kirikus.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999999285	neutraalne
53	1941. a. hoidis vanaisa Punaarmee mobilisatsioonist kõrvale ja läks metsavennaks.	1993	avalikustamine	metsavendlus	negatiivne	0,999999046	positiivne
54	Rahulikult elasid nad kuni 1944. aastani, siis mobiliseeriti mu vanaisa Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	negatiivne	0,98584336	negatiivne
55	1951. aastal küüditati ta üksinda Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	neutraalne	0,988768339	negatiivne
56	Ma usun Jumalasse ja natukene ka saatusesse.	1993	avalikustamine	usk	positiivne	0,999987006	positiivne
57	Lasin end ristida 22. dets. 1991. a.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999995232	neutraalne
58	Kuna vanaisa isa saadeti rahvavaenlasena Siberisse, siis pidi nende pere naasma Eestisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999999285	negatiivne
59	kuna talt võeti ära kogu talu varandus.	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	0,999998927	negatiivne
60	Vanaisa teenis Saksa sõjaväes.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	negatiivne	0,999997973	neutraalne
61	Vanaisa küüditati Irkutski oblasti Tulunski rajooni.	1993	avalikustamine	kyyditamine	neutraalne	0,999990225	negatiivne
62	Oma elu olen ma andnud Jumala kätte ja seda ei ole ma kahetsenud siiani.	1993	avalikustamine	usk	positiivne	0,995592296	positiivne
63	Minu ema läks 7. klassi Uuri Algkooli, kus temast ka kohe kummipoisiks sai, sest muidu oleks kogu perega Siberisse saadetud.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999999166	negatiivne

	Sõjajärgsetel perioodidel algas suur küüditamine. Minu ema perekonnast ei saadetud Siberisse kedagi.						
64	Ma olen ristitud ja mul on ristiema.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,779492259	neutraalne
65	Ema on ristitud, kuid pole käinud leiris. Tal on kolm ristiema ja kolm ristiisa.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999880195	neutraalne
66	Vanaema isa lahkus sõjakeerises Eestist ning elab praegu Kanadas Torontos.	1993	avalikustamine	sugulased_valismaal	neutraalne	0,997613311	neutraalne
67	Vanaema ristiti väikese lapsena, millegipärast öösel.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999997497	neutraalne
68	Vanem vend Eino [NIMI], vanem õde Aino [NIMI], noorem õde Maimu [NIMI] ja noorem vend Joosep [NIMI] elavad Rootsis. Ema nimi oli Olga [NIMI]. Ta suri Rootsis '88 aasta suvel. Isa nimi oli Joosep [NIMI], minu vanaisa oli ainuke, kes jäi perekonnast Eestisse.	1993	avalikustamine	sugulased_valismaal	negatiivne	0,999981046	neutraalne
69	1943. a. võitles ta Soome sõjas venelaste vastu. 1944. a. sügisel tuli ta tagasi.	1993	avalikustamine	soomepoisid	negatiivne	0,999996781	positiivne
70	Kui venelane Eestisse tuli, pidi vanaisa end metsas peitma. Sellepärast, et ta oli käinud Soome sõjas.	1993	avalikustamine	metsavendlus	negatiivne	0,999999166	positiivne

71	Nüüd oli siis Eestimaal võimutsejaks venelane ning Eesti Vabariigi kunagine olemasolu tuli täiesti ära unustada.	1993	avalikustamine	eesti_vabariik	negatiivne	0,999999166	negatiivne
72	tõesti väga paljud inimesed saadeti asumisele, sealhulgas ka minu vanaonu Karl [NIMI].	1993	avalikustamine	kyyditamine	positiivne	0,999983311	negatiivne
73	Vanaisa oli teeninud Saksa sõjaväes	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	negatiivne	0,999999046	neutraalne
74	see põhjustaski seda, et ta peale sõda kohe kinni nabiti ja vangilaagriga Uraali mäestiku lähedale sunnitööle saadeti.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999999166	negatiivne
75	Ma usun Jumalat, usun ülemvõimu kogu eksistentsi üle.	1993	avalikustamine	usk	positiivne	0,999998808	positiivne
76	1955. aastal isa ristiti.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999991655	neutraalne
77	1949. aastal 25. märtsil küüditati ta Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	neutraalne	0,999794662	negatiivne
78	1944. a. veebruaris võeti ta Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	neutraalne	0,999994159	neutraalne
79	Nagu tuhandetel tuli temalgi 1949. aastal koos laste, õe ja emaga Siberisse sõita.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999916434	negatiivne
80	1988. a. läksin kiriku pühapäevakooli ja 1989. ristiti mind ja minu venda, õde.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	0,999993443	neutraalne
81	Samuti vend Paul, kes oli Eesti ajal konstaabel ja kes küüditati	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,530871511	negatiivne

	koos perega juunis 1941. aastal Siberisse.						
82	Juba aastaid olen uskunud jumalasse, kuigi kodus meil jumalast ei räägita. Nooremana käisin ka Kuusalu kirikus pühapäevakoolis.	1993	avalikustamine	usk	positiivne	0,99999392	positiivne
83	Isa lapsepõlv möödus Venemaal Krasnodaris, sest 5-aastasena 1974. a. küüditati ta koos tema isa ja vanaemaga siit ära.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,999998927	negatiivne
84	Oli lehm, lambad, kanad ja ka hobune, see muidugi võeti ära, kui tulid kolhoosid.	1993	avalikustamine	talu_riigile	neutraalne	0,999996781	negatiivne
85	Kui minu isa oli 4-aastane, siis küüditati nad Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	0,604601145	negatiivne
86	Kolhoos võttis talust osa loomi ära.	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	0,824187219	negatiivne

Tabel 3. Emotsioonisõnad sündmusega kaasnenud olude märgendüksustes.

	SÜNDMUSEGA KAASNENUD OLUD (<solu>)	ELULOO KIRJUTAMISE AASTA	SÜNDMUSEGA KAASNENUD OLUDE TÜÜP (<solu type>)	AVALIKUSTAMISE ALAMKATEGOORIA (<solu type="avalikustamine" subcat="x">)	INIMHINNANG	INIMHINNANGUT MÕJUTANUD SÕNAD
1	Eesti rahval seisab ees pikk ja raske võitlus, et tagasi saada kaotatud vabadus.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	vabadus
2	Unistan vabast, iseseisvast Eestist.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	unistama, vaba, iseseisev
3	ja meie väike riik saab iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	iseseisev
4	Ma usun nagu kõik eestlased, et Eesti saab vabaks ja iseseisvaks ja, et Eesti saab oma sõjaväe.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	uskuma, vaba, iseseisev
5	Olen teada saanud Eesti vabariigi saatuse.	1989	avalikustamine	eesti_vabariik	neutraalne	
6	Ma väga tahan, et peatatakse migratsioon	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika	positiivne	tahtma
7	et, enam ei avataks kaevandusi ega ehitataks tehaseid.	1989	fosforiidisoda		negatiivne	ei (eitus)
8	Ma usun, et meil Eesti saab iseseisvaks	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	uskuma, iseseisev
9	Loodame, et iseseisvas Eesti Vabariigis läheb noorte elu paremaks.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	lootma, iseseisev, hea
10	loodan Eesti iseseisvusse.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	lootma, iseseisvus

11	Tahan veel, et Eesti saaks juba kiiremini iseseisvaks. Siis saab ehk juba Soome tasemele.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	tahtma, iseseisev
12	Ma usun, et Eesti saab iseseisvaks ja jõuab arenenud maadele järele. Kui me juba oma lipu saime, miks ei peaks me siis iseseisvaks riigiks saama.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	uskuma, iseseisev
13	Ma usun, et Eesti saab vabaks maaks. Ma tahaksin et Eesti lööks NSVL-st lahku, tekiks uus omaette riik.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	uskuma, vaba
14	Loodan, et venelaste ülekaal kaoks.	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika	positiivne	lootma
15	Ma hoian kõikidele eestlaste üritustele pöialt. Meeldib, et Pika Hermanni tornis lehvib sinimustvalge lipp. Loodan, et maailmakaardil on tulevikus Eesti teise värviga värvitud.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	pöialt hoidma, meeldima, lootma
16	Loodan siiski seda, et Eesti saab kunagi iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	lootma, iseseisev
17	Usun, et iseseisvas Eestis elavad kõik inimesed palju paremini ja kõik inimesed on vabad.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	uskuma, iseseisev, hea, vaba
18	Ma usun eelkõige iseendasse. Peale selle jumalasse	1989	avalikustamine	usk	positiivne	uskuma
19	Mulle valmistab muret Eesti saatus.	1989	iseseisvuse_taaste		negatiivne	mure

20	Ma tahaks, et kõik Eestis olevad õhku saastavad tehased ja kaevandused suletaks.	1989	fosforiidisoda		negatiivne	saastama, sulgema
21	Veel tahaks ma väga, et Eesti saaks iseseisvaks.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	tahtma, iseseisev
22	Praeguses utmisajas ma eriti helgesse tulevikku ei looda.	1989	avalikustamine	uutmine	negatiivne	ei (eitus)
23	Mina usun ja loodan väga, et Eesti saab täiesti iseseisvaks, nagu ta seda kunagi oli.	1989	iseseisvuse_taaste		positiivne	uskuma, lootma, iseseisev
24	Vanaemagi on mulle ühte ja teist Eesti Vabariigi ajast rääkinud. Ta ütles siis, et oleks Eesti Vabariik saanud veel kakskümmend aastat püsida, siis ei oleks teda vallutada suudetud.	1989	avalikustamine	eesti_vabariik	negatiivne	ei (eitus), vallutama
25	Ma arvan, et ei saa kunagi ütelda, et see rahvas on vastik ja kasigu ta siit minema. Meil vabariigis on rahvusprobleemid väga teravad. Kunagi ma arvasin, et inimesed ei erine üksteisest eriti. Kuid nüüd on väga hästi näha. Öeldakse, et eestlased on rahulikud, et nad ei soovi alati jõuga midagi korda saata, pigem katsuvad nõuga. Praeguses ühiskonnas tuleb see hästi välja.	1989	avalikustamine	rahvuspoliitika	negatiivne	vastik, kasima, rahvusprobleem, terav
26	1941. aasta juunis vanaisa arreteeriti (saadeti Siberisse, kus ta ka hukati).	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	arreteerima, hukkama

27	Ena kaks venda (Endel ja Lembit) läksid mõlemad Saksa sõjaväkke (Lembit langes Velikije-Luki all ja Endel jäi teadmata kadunuks.)	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	negatiivne	langema, jääma teadmata kadunuks
28	1943. aasta lõpul mobiliseeriti ta Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	negatiivne	mobiliseerima
29	1944. aastal isa põgenes ja varjas end metsas. Kui Vene väed tagasi tulid ja algasid uued arreteerimised, põgenes ta uuesti metsa.	1993	avalikustamine	metsavendlus	negatiivne	arreteerimine
30	Isa arreteeriti kui rahvavaenlane ja saadeti Venemaale Arhipelaagi.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	arreteerima, rahvavaenlane
31	Kui algas Vabadussõda, oli minu vanaisa üks aktiivsemaid ohvitseri.	1993	avalikustamine	vabadussoda	positiivne	aktiivne
32	1941. a. juunis vanaisa arreteeriti ja saadeti Siberisse. Hilisema järelpärimise teel saime teada, et ta lasti maha 1942. a veebruaris Norilskis.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	arreteerima, maha laskma
33	ja 2 poega Saksa sõjaväes	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	neutraalne	
34	Kõige vanem poeg Jaan sai Vabadussõjas haavata ja suri.	1993	avalikustamine	vabadussoda	negatiivne	haavata saama, surema
35	Talu ja kogu varandus võeti Nõukogude ajal ära.	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	ära võtma
36	Kui ma olin sülelapse eas, ei olnud ristimine populaarne ega lubatud ning mu vanemad ei ristinud mind.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	

	Mõne aasta pärast kavatsen ma seda kindlasti teha.					
37	Mulle teeb muret looduse olukord. Valus on vaadata, kuidas teda hävitatakse ja reostatakse. Ta vajab kaitset, on ju loodus kõige alus.	1993	fosforiidisoda		negatiivne	mure, valu, hävitama, reostama
38	1953. aasta sügisel pidi vanaisa oma kodutalust poliitilistel põhjustel lahkuma	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	(pidi) lahkuma
39	Seoses kolhoosi reorganiseerimisega töötab isa selle aasta märtsist AS „Suurekivi“.	1993	pollureform		neutraalne	
40	Olen ka ristitud Riia õigeusu kirikus, kui olin 2-aastane.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
41	Olen ristitud 1. aug. 1991. a. Lüganuse valla Jaani kirikus.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
42	Alates veebruarist oli minu vanaema koos oma vanematega kohtuväliselt välja saadetud.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	välja saatma
43	1942. a. viidi minu vanaisa asumisele Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	asumisele viima
44	Lapsepõlv ja noorusaastad möödusid tal tollal veel kaunis ja puhtas kuurortlinnas. Tihti on vanaema mulle jutustanud praeguse ja temaaegse Pärnu erinevustest.	1993	fosforiidisoda		neutraalne	
45	Nõukogude võim võttis 1945. aastal talu.	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	(ära) võtma

46	Talu kuulus kunagi minu vanaema isale, kes selle pärast Vabadussõda sai.	1993	avalikustamine	vabadussoda	neutraalne	
47	Pärast S.M. Kirovi nim. Näidiskalurikolhoosi lagunemist peame me lihtsalt talu.	1993	pollureform		neutraalne	
48	Minu vanaisa aga läks metsa. Punaarmeesse värbamisest ta seekord pääses. 1943. aastal tungisid Eestisse Saksa väed ja jälle pidid noored mehed sõdima minema. Nüüd pidi vanaisa uuesti metsa pakku minema ja ka seekord ta pääses.	1993	avalikustamine	metsavendlus	positiivne	pääsema
49	Minu vanemate ühisel nõul otsustati mind ka kiriklikult ristida.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
50	Meil oli majapidamine juba ammu olemas ja nüüd saame ka võibolla osa maadest tagasi.	1993	pollureform		neutraalne	
51	Võeti ära ka selleks ajaks päris heal järjel Lõpe talu maad ja loomad. Kolhoosile!!	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	ära võtma
52	Ristitud on ta Kaarli kirikus.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
53	1941. a. hoidis vanaisa Punaarmee mobilisatsioonist kõrvale ja läks metsavennaks.	1993	avalikustamine	metsavendlus	positiivne	kõrvale hoidma
54	Rahulikult elasid nad kuni 1944. aastani, siis mobiliseeriti mu vanaisa Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	negatiivne	mobiliseerima

55	1951. aastal küüditati ta üksinda Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	küüditama, üksinda
56	Ma usun Jumalasse ja natukene ka saatusesse.	1993	avalikustamine	usk	positiivne	uskuma
57	Lasin end ristida 22. dets. 1991. a.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
58	Kuna vanaisa isa saadeti rahvavaenlasena Siberisse, siis pidi nende pere naasma Eestisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	rahvavaenlane
59	kuna talt võeti ära kogu talu varandus.	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	ära võtma
60	Vanaisa teenis Saksa sõjaväes.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	neutraalne	
61	Vanaisa küüditati Irkutski oblasti Tulunski rajooni.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	küüditama
62	Oma elu olen ma andnud Jumala kätte ja seda ei ole ma kahetsenud siiani.	1993	avalikustamine	usk	positiivne	mitte kahetsema (ei kahetse)
63	Minu ema läks 7. klassi Uuri Algkooli, kus temast ka kohe kommnoor sai, sest muidu oleks kogu perega Siberisse saadetud. Sõjajärgsetel perioodidel algas suur küüditamine. Minu ema perekonnast ei saadetud Siberisse kedagi.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	küüditamine
64	Ma olen ristitud ja mul on ristiema.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
65	Ema on ristitud, kuid pole käinud leiris. Tal on kolm ristiema ja kolm ristiisa.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	

66	Vanaema isa lahkus sõjakeerises Eestist ning elab praegu Kanadas Torontos.	1993	avalikustamine	sugulased_valismaal	neutraalne	
67	Vanaema ristiti väikese lapsena, millegipärast öösel.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
68	Vanem vend Eino [NIMI], vanem õde Aino [NIMI], noorem õde Maimu [NIMI] ja noorem vend Joosep [NIMI] elavad Rootsis. Ema nimi oli Olga [NIMI]. Ta suri Rootsis '88 aasta suvel. Isa nimi oli Joosep [NIMI], minu vanaisa oli ainuke, kes jäi perekonnast Eestisse.	1993	avalikustamine	sugulased_valismaal	neutraalne	
69	1943. a. võitles ta Soome sõjas venelaste vastu. 1944. a. sügisel tuli ta tagasi.	1993	avalikustamine	soomepoisid	positiivne	tagasi tulema
70	Kui venelane Eestisse tuli, pidi vanaisa end metsas peitma. Sellepärast, et ta oli käinud Soome sõjas.	1993	avalikustamine	metsavendlus	positiivne	(metsas) peitma
71	Nüüd oli siis Eestimaal võimutsejaks venelane ning Eesti Vabariigi kunagine olemasolu tuli täiesti ära unustada.	1993	avalikustamine	eesti_vabariik	negatiivne	tuli ära unustada
72	tõesti väga paljud inimesed saadeti asumisele, sealhulgas ka minu vanaonu Karl [NIMI].	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	asumisele saatma
73	Vanaisa oli teeninud Saksa sõjaväes	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	neutraalne	

74	see põhjustaski seda, et ta peale sõda kohe kinni nabiti ja vangilaagriga Uraali mäestiku lähedale sunnitööle saadeti.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	kinni nabima, vangilaager, sunnitöö
75	Ma usun Jumalat, usun ülemvõimu kogu eksistentsi üle.	1993	avalikustamine	usk	positiivne	uskuma
76	1955. aastal isa ristiti.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
77	1949. aastal 25. märtsil küüditati ta Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	küüditama
78	1944. a. veebruaris võeti ta Saksa sõjaväkke.	1993	avalikustamine	saksa_sojavagi	neutraalne	
79	Nagu tuhandetel tuli temalgi 1949. aastal koos laste, õe ja emaga Siberisse sõita.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	tuli sõita
80	1988. a. läksin kiriku pühapäevakooli ja 1989. ristiti mind ja minu venda, õde.	1993	avalikustamine	ristimine	neutraalne	
81	Samuti vend Paul, kes oli Eesti ajal konstaabel ja kes küüditati koos perega juunis 1941. aastal Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	küüditama
82	Juba aastaid olen uskunud jumalasse, kuigi kodus meil jumalast ei räägita. Nooremana käisin ka Kuusalu kirikus pühapäevakoolis.	1993	avalikustamine	usk	positiivne	uskuma
83	Isa lapsepõlv möödus Venemaal Krasnodaris, sest 5-aastasena 1974. a. küüditati ta koos tema isa ja vanaemaga siit ära.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	küüditama

84	Oli lehm, lambad, kanad ja ka hobune, see muidugi võeti ära, kui tulid kolhoosid.	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	ära võtma
85	Kui minu isa oli 4-aastane, siis küüditati nad Siberisse.	1993	avalikustamine	kyyditamine	negatiivne	küüditama
86	Kolhoos võttis talust osa loomi ära.	1993	avalikustamine	talu_riigile	negatiivne	ära võtma

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kärol Pass,

- 1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Emotsioonide ja hoiakute tuvastamine 1989. ja 1993. aasta teismeliste elulugudes“, mille juhendajad on professor Renate Pajusalu ja PhD Triinu Ojamaa, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
- 2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
- 3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
- 4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Allkirjastatud digitaalselt

20.05.2026